

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Філософський факультет

Кафедра теоретичної і практичної філософії

**«Ідеї трансгуманізму в філософській перспективі: критичний аналіз»
«Ideas of transhumanism in a philosophical perspective: a critical analysis»**

Кваліфікаційна робота з напрямку підготовки

033 Філософія

на здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра філософії

Студентка:

Ютік Катерина Євгеніївна
IV курс, денна форма навчання

Науковий керівник:

Шашкова Людмила Олексіївна
доктор філософських наук, професор

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри теоретичної
і практичної філософії,
протокол № _____ від _____ 2021 р.

Завідувач кафедри
Шашкова Л. О. _____

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТРАНСГУМАНІЗМ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, КОНЦЕПЦІЇ, ДИНАМІКА.....	6
РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНА ТА ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТРАНСГУМАНІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	23
1.1. Генна інженерія.....	24
1.2. Свобода і людська гідність.....	32
1.3. Соціальна нерівність.....	41
РОЗДІЛ III. РОЗУМ ЛЮДИНИ - ТІЛО МАШИНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОЄДНАННЯ ІДЕЙ ТРАНСГУМАНІЗМУ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	44
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	58

ВСТУП.

Актуальність теми дослідження аргументована тим, що ідея трансгуманізму та її вплив на людство з точки зору поліпшення умов життя або, навпаки, їх погіршення, досі залишається відкритим та полемічним. Проблеми дослідження впливу технологій на людей з метою їхнього самовдосконалення беруть свій початок ще з XVIII-XIX століть і, виходячи з ідей гуманізму, з плином часу, приймають нові форми та напрямки, відповідно до умов сучасного світу та прогресу біотехнологій. Через це вони вимагають найшвидшого практичного, а також теоретичного розв'язання. Ідея трансгуманізму досліджувалася багатьма вченими, як такими, що підтримували даний напрямок, так і тими, хто його критикував. Перші (Р. Курцвайль, Н. Бостром та ін.) вимагають форсованих заходів, які не зводяться до створення більш досконалої «зовнішньої» техніки, а припускають вже пряме застосування технологій щодо людського тіла, їх зрощення між собою. Результатом має стати поліпшення людської природи. Критика других (Ю. Габермас, Ф. Фукуяма та ін.) полягала в страху перед всемогутністю технологій в справі «виправлення» людської природи, перетворення останньої в «полігон для найрізноманітніших маніпуляцій і модифікацій» і виникненням фігури «транслюдини». Незважаючи на тверду відданість покращенню людського стану та загальний оптимізм щодо наших перспектив для цього, трансгуманізм не породжує жодної віри в неминучість прогресу, а також у майбутнє, позбавлене небезпек і негативних наслідків. Ті самі потужні технології, які можуть перетворити людську природу на краще, також можуть бути використані способами, які навмисно чи ненавмисно спричинять прямі збитки або іншим чином підірвуть наше життя.

У свою чергу, така критика підняла низку соціальних та етичних проблем, як, наприклад, генна інженерія та її вплив на людину безпосередньо, питання свободи і людської гідності, осмислення яких допомагає розібратися, наскільки далеко можуть просунутись технології генетичних модифікацій і чи залишать вони людині владу над своїм тілом. І, нарешті, третя важлива

проблема – соціальна нерівність, яка може виникнути в той момент, коли послуги біотехнологій стануть доступні не кожному.

Сучасні дослідники цієї проблематики вважають, що люди, врешті-решт, приймуть ідеї трансгуманізму і ввійдуть у синтез з машинами, щоб зробити комфортним своє життя. Однак питання про те, чи піде це людині на користь і, що важливо, чи зможемо ми залишитися людьми, якщо підемо на таке «злиття», досі залишається відкритим і потребує скорішого вирішення.

Об'єктом дослідження є основні концепції трансгуманізму та соціально-етична проблематика трансгуманістичного дискурсу.

Предметом дослідження є можливості критичного аналізу репрезентації людини в трансгуманістичному дискурсі.

Метою дослідження є осмислення і аналіз концепцій трансгуманізму, їх особливостей та критичний розгляд соціально-етичних питань, пов'язаних з даним напрямком.

Реалізація означеної мети передбачає вирішення конкретних завдань:

- окреслення низки основних понять, проблематики, історичних етапів та динаміки ідей трансгуманізму;
- аналіз концепцій трансгуманізму, які ґрунтуються на засадах: співвідношення трансгуманізму і гуманізму; розгляду питання про досягнення безсмертя та утопічного світу; поняття людини як творця (М. Федоров, Дж. Піко) і постлюдини (Н. Бостром); проблеми старіння людини;
- критичний розгляд соціальної та етичної проблематики трансгуманістичного дискурсу, що включає: генну інженерію (модифікації людини за допомогою біотехнологій), свободу і людську гідність (питання про владу над власним тілом і ту межу, до якої можна вдосконалювати людину), а також соціальну нерівність (питання про загальну доступність біотехнологій);
- розгляд перспектив поєднання ідей трансгуманізму та штучного інтелекту і, разом з тим, можливостей синтезу людини і машини.

Теоретико-методологічна основа дослідження складається із загальнонаукових методів дослідження: аналізу, синтезу, порівняння, абстракції, також використаний метод порівняння і критичний підхід. Основним методом роботи також став описувальний метод.

Структура бакалаврської роботи: робота складається зі вступу, 3 розділів, другий з яких містить 3 підрозділи, висновків та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І. ТРАНСГУМАНІЗМ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, КОНЦЕПЦІЇ, ДИНАМІКА

Ідея вдосконалення людського виду за допомогою досягнень науки і техніки була накреслена ще у XVIII і XIX століттях. Саме злиття людини з технікою з метою її більш продуктивного розвитку можна також частково пов'язати з реальними спробами мислителів Нового часу створити механізми, що моделюють людські дії. У цей період привертають увагу ідеї французького гуманіста Ламетрі, який запропонував розгляд організму людини як машини. У Ламетрі людина дійсно трактується як машина, хоча і досить складна [10, 17]. Ламетрі пише, що людина є настільки складною машиною, що абсолютно неможливо скласти собі про неї ясну ідею, а отже, дати точне визначення. Також він додає, що людське тіло – це машина, яка заводиться сама себе і живе уособлення безперервного руху [16, 180].

Наприкінці XIX століття подальшу еволюцію людства за допомогою нових технологій також розглядали як можливу перспективу безсмертя. Зокрема, про це міркували Ф. Ніцше, М. Федоров, К.Е. Ціолковський. Ідея «надлюдини» Ф. Ніцше наполягала на можливості подолання людиною власної природи [10, 17]. Людина є щось, що слід перевершити, – писав Ніцше. Надлюдина – це людина з сильною волею, господар своєї долі, людина яка постійно прагне долати себе, ґрунтуючись на земному, а не на надприродному [18, 27.02.21]. Ідея надлюдини, сформульована філософом, все частіше проявляється в сучасному світі. Ф. Ніцше був впевнений, що подолання своєї смертності засобами науки і техніки дозволить людині піднятися над собою, над своєю кінцевою біологічною сутністю, перейшовши від заляканої релігійними догмами істоти до сильної надприродної суті [10, 17].

Нарешті, наприкінці XX століття, на базі минулих досліджень, ціла низка дослідників сформували особливу філософську світоглядну традицію, яка отримала назву «трансгуманізм» - термін, що у сучасному значенні зустрічається вперше в біолога-еволюціоніста Джуліана Хакслі в його роботі

«Релігія без одкровення». Д. Хакслі активно виступав за підтримку і поширення гуманістичних цінностей і був одним з ідеологів Міжнародного гуманістичного та етичного союзу. Також, в есе «Нові пляшки для нового вина», автор проголошує віру в те, що людський вид може систематично та колективно подолати власні межі» [9, 3-4]. Окрім цього, Д. Хакслі вказує: «Я вірю в трансгуманізм, одного разу набереться достатньо людей, які дійсно зможуть сказати це, тоді людський вид буде на порозі нового стану буття, що відрізняється від нашого так само, як наше – від пекінської людини». Резюмуючи своє есе, він написав: «Це, нарешті, і буде усвідомленим виконанням нашої справжньої долі» [11, 43].

Серед відомих прихильників даного напрямку – Марвін Міскі, Ганс Моравек, Реймонд Курцвайль, Нік Бостром, Девід Пірс, Ферейдун М. Есфендіарі, Роберт Еттігер, Макс Мур, Наташа Віта-Мор та інші. Проблеми трансгуманістичного змісту розглядаються в публікаціях вітчизняних філософів Н. Ніколаєнко, С. Пилипенко, А. Шоркіна, Н. Капустіної, Л. Озадовської, О. Онофрійчук, Л. Улашкевич [13, 4]. Також, серед російських авторів, які пишуть про трансгуманізм, слід зазначити члена Координаційної Ради Російського Трансгуманістичного руху Д.А. Медведєва, В.В. Удалову (Прайд) та російсько-американського дослідника М. Епштейна. Категоричну критику трансгуманізму з позицій апофатичного богослів'я здійснює В.А. Кутирев [9, 5]. На сьогодні існують десятки організацій, які не просто сповідують ідеї й ідеали трансгуманізму, але й намагаються втілювати ці ідеї в життя, залучаючи до цих процесів чималі інвестиції. Серед таких, зокрема, Світова трансгуманістична асоціація (The World Transhumanist Association) [12, 94].

Трансгуманізм – це радикально новий підхід до майбутнього. Цей напрямок вказує на те, що людські істоти ще не є остаточною ланкою еволюції, але, скоріше, тільки її початком. Трансгуманісти дуже багато уваги приділяють тому, якою звичайна людина може стати і чого досягти, якщо почне вдосконалювати себе за допомогою біотехнологій [3, 11.01.21]. Однак,

мова тут йде не лише про фізичне вдосконалення, що дасть змогу повністю позбутися хвороб, сповільнити процес старіння або взагалі ліквідувати його, вдосконалити своє тіло таким чином, щоб за необхідності замінювати пошкоджені кінцівки та внутрішні органи або навіть стати безсмертною істотою, але і в розумовому плані набути нових можливостей за допомогою штучного інтелекту та нанотехнологій. Трансгуманізм в найбільш загальному вигляді прагне отримати владу над усіма аспектами людської життєдіяльності, що включають спадковість, інтелект і свідомість. Подібна мета сама по собі є історично унікальною, оскільки передбачає певну онтологію людської природи, відмінну від традиційних метафізичних уявлень, і тісно пов'язаною зі становленням біології, і позаморальною, оскільки сумісна з різними оціночними судженнями [9, 10].

Отож узагальнимо: трансгуманізм – це раціональний, заснований на осмисленні досягнень та перспектив науки світогляд, який визнає можливість і бажаність фундаментальних змін у становищі людини за допомогою передових технологій із метою ліквідувати страждання, старіння, смерть і значно посилити фізичні, розумові та психологічні можливості людини (у тому числі за допомогою уніфікації статей).

Трансгуманізм іноді ще називають постгуманізмом або ньюгуманізмом. Приставка «транс» у цьому випадку утворює значення «поза межами чогонебудь», «виходить за межі» [20, 195]. Варто одразу пояснити різницю між постгуманізмом та трансгуманізмом, адже центральною темою постгуманізму також є ідея постлюдини, і в цьому полягає його ілюзорна схожість із трансгуманізмом. Справа в тому, що трансгуманізм, виходячи з гуманізму, продовжує фокусуватися на людині і її самовдосконаленні, не відкидаючи при цьому саму її ідентичність. Однак постгуманізм, в свою чергу, стирає будь-яку неповторність та ідентичність людини, при цьому не відокремлюючи її від природи. Незважаючи на те, що постгуманізм і трансгуманізм використовують схожу термінологію (наприклад, постлюдина, кіборг, технології та ін.), вони вкладають різний зміст у ці поняття. Кіборг

для трансгуманістів - це технологічний суб'єкт, максимально модифікований на користь відмови від біологічного, але в той же час антропоцентричний. Для постгуманістів кіборг - це кібернетичний організм, гібрид машини і організму, істота соціальної реальності і одночасно породження фантазії.

Трансгуманізм також можна описати як продовження гуманізму, від якого він частково і походить [3, 11.01.21]. В свій час саме гуманізм формує уявлення про те, що збереження людського життя, побудова умов для самореалізації, для затвердження гідності особистості є головними принципами сучасної європейської філософсько-антропологічної парадигми. Гуманістична людина пропагувала ідею власної могутності, самодосконалості та власної цінності. Однак досить парадоксальним є і той факт, що гуманізм виявив свою неспроможність забезпечити самозбереження людства, оскільки на наш світ впливає науково-технічний прогрес, що зумовлює зміни [13, 4-5]. І, як наслідок, гуманізм, визнаючи свою слабкість, поступається місцем трансгуманізму.

Для початку ми розглянемо, як саме співвідносяться між собою ці два поняття. Дослідник І.В. Демін у своїй статті «Гуманізм і трансгуманізм: проблема співвідношення» зазначає, що ці два поняття є ціннісно та світоглядно навантаженими, а звідси випливає, що вони не можуть інтерпретуватися як філософські напрямки. Тобто, не може бути гуманістичної або трансгуманістичної філософії, але може бути відповідний світогляд [6, 25.12.20]. Слід зазначити, що якими б різними не були трактування наведених вище понять, вони все одно мають спільний займенник – «поліпшення людської природи». Однак тут ми маємо одразу надати певні уточнення: що ж розуміється під «людською природою» в трансгуманізмі? На відміну від гуманізму, що, пояснюючи поняття «природи людини» концентрується в першу чергу на її сутності та ідентичності, трансгуманізм більше фокусується на біологічному аспекті [6, 25.12.20]. Та сказане вище не означає, що поліпшення відноситься лише до тіла і взагалі ніяк не стосується розуму. Гуманізм і трансгуманізм об'єднує шанобливе

ставлення до раціонального та відданість ідеї прогресу. Трансгуманісти, як і прихильники гуманізму, глибоко переконані в безмежності людського розуму, в силі, значущості таких якостей, як винахідливість і ініціатива. Однак трансгуманісти на цьому шляху заходять набагато далі гуманістів. Зокрема, в готовності відстоювати права кожної окремої людини вони особливо виділяють право на самовдосконалення фізичних і розумових якостей. Трансгуманізм також певною мірою відображає деякі аспекти постмодерністського мислення [4, 122]. Загалом, прибічники трансгуманізму вважають, що цей напрям є власне результатом розвитку гуманізму з подоланням людського та модифікуванням сутності до досконалого стану (трансгуманістична утопія) [13, 5].

Говорячи про утопію, ми маємо згадати таких дослідників як К.Е. Цюлковський та Н.Ф. Федоров. Перший висував на розгляд ідею про необхідність зміни законів природи і побудову нового, досконалого світу таким чином, щоб люди в ньому могли бути безсмертними і щасливими, а другий дослідник вважав за необхідне відмінити продовження роду і замість цього повертати до життя наших померлих пращурів. Концепції інших напрямків пропонували інші варіанти трансформації життя, зокрема, перетворення людей на істот, що функціонують як зелені рослини, або ж як тварини-рослини, що мешкають в міжпланетному просторі і використовують для підтримки життєдіяльності лише сонячну енергію [4, 122].

На думку Н. С. Шиловської, шлях від гуманізму до трансгуманізму закладений в антропоцентризмі гуманізму. Якщо вдосконалювати людину у рамках людяності та людськості, тоді принципи гуманізму ніколи не зникнуть і трансгуманізм може стати гуманізмом. Водночас, гуманізм, який йде поряд з антропоцентризмом, ніколи не стане трансгуманізмом. Антропоцентризм сповідує людину у центрі всього та є абсолют, а гуманізм прагне до вдосконалення та ідеально-духовної надлюдини. Антропоцентризм визнає закінчену досконалість людини і не вбачає в ній надлюдину. Тому саме антропоцентризм може втримати гуманізм від

трансгуманізму. Переродження гуманізму в трансгуманізм є відмова від антропоцентризму [13, 9].

Дослідниця І.О. Кобзева у статті «Трансгуманізм і майбутнє людини...» звертає увагу, що сама по собі концепція трансгуманізму певним чином прирікає людину на залежність від зовнішніх умов і призводить до охолодження душі та морального стану [13, 6]. Тобто, духовною частиною людської природи вона мало опікується, натомість виключаючи існування в людині окремого духовного та морального початків. Мається на увазі зосередження на технологічному удосконаленні тілесного в людині, відходячи при цьому від ідеалів гуманізму і духовного начала взагалі, перетворюючи все на модний тренд. Людина стає на шлях, де їй вже не потрібно робити моральний вибір, тому вона просто сприймає все те, що їй уготовано науково-технічними досягненнями. Врешті-решт, це може призвести до духовного занепаду та втрати чесноти. Тут одразу варто зазначити, що в дискурсі трансгуманістів взагалі не використовується таке поняття як чеснота [13, 6-7].

В новому техногенному світі, який так прагнуть створити трансгуманісти, людина, на їхній погляд, по-перше, перемає смерть і досягне вічного життя, по-друге, буде геть позбавлена будь-якої екзистенції та страждання. Замість всього цього ми отримаємо певну істоту, що буде називатися людиною, але яка втратить свої людські якості і здобуде штучні душу та тіло, що піддалися певній кількості трансформацій. Разом з тим, говорять дослідники, стане самодосконалим і навколишній світ, в якому людина живе і тоді вона зможе перейти в гармонійний, так званий «райський» стан [13, 7].

Виникне техногенна цивілізація – це тип цивілізації, заснований на постійних трансформаційних змінах природи і суспільства, що використовує в виробництві наукові досягнення, які постійно оновлюються. Відповідно, у техногенній цивілізації виникне особливий тип автономії особистості: людина зможе змінювати свої корпоративні зв'язки, зможе і буде здатна

будувати стосунки з людьми, занурюючись в різні соціальні спільності, а часто і в різні культурні традиції. Зрештою, трансформації подібного роду призведуть до активних змін соціальних зв'язків людей. У техногенній цивілізації науково-технічний прогрес постійно змінює типи спілкування, форми комунікації людей, типи особистості і спосіб життя. В результаті виникне чітко виражена направленість прогресу з орієнтацією на майбутнє [7, 239-240]. Ті, хто не приймають позицій трансгуманізму, вважають, що саме через надмірне втручання технологій людина спустошиться і перетвориться на сурогат.

У представників філософії космізму сам по собі трансгуманізм направлений на ідею Людини-Творця, так званої Боголюдини, що сама творить себе і навколишній світ. У М. Федорова знаходимо положення про необхідність спрямованої подальшої еволюції людини, боротьбу зі старінням і смертю. Філософія М. Федорова закликає людину не сподіватися на «готове» безсмертя, бо таке безсмертя може бути лише уявним, ілюзорним, і не виправдовувати власну бездіяльність посиленнями на «необхідність» і «неминучість» смерті, але активно творити нові форми існування, більш стійкі до смертоносних природних стихій [11, 43]. Тут також можна згадати відому працю італійського мислителя епохи Відродження Джованні Піко «Промова про гідність людини» де автор пише, що Бог створив людину навмисно не даючи їй певного місця в світі та конкретного обов'язку або справи, щоб людина була вільною і могла сама вирішити, що вона хоче робити в житті. Про це свідчить цитата: «Я ставлю тебе в центр світу, щоб звідти тобі було зручніше оглядати все, що є в світі. Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образі, який ти обереш. Ти можеш переродитися в нижчу, нерозумну істоту, але можеш переродитися за волінням своєї душі і в вищу божественну. О, вища щедрість Бога-батька! Про вище і чудове щастя людини, якій дано володіти тим, чим побажає, і бути тим, чим хоче!» [19, 11.01.21]. Бог дав людині багато різного насіння і

можливість його посадити, а вже які з цього будуть плоди і як людина буде ними потім розпоряджатися, це її власна справа, а якщо їй не сподобається результат власної праці, вона завжди може повернутися до Бога і злитися з ним.

На основі вище сказаного ми можемо розглянути поняття постлюдини. Отож, постлюдина – це нащадок звичайної людини, що буде мати розумові і фізичні можливості, які набагато перевершать ті, які немодифіковані люди мають зараз. Так, в наші часи людина вже не є досконалою або, як казали раніше, божественною істотою, а, скоріше, навпаки, вона є слабкою і обмеженою. Тут ми знаходимо метафізику античного гнозиса, яка проголошувала, що творіння, перерване злими силами, може бути завершеним і цілком реалізованим за допомогою знань і прийомів. Це бажання безсмертя знаходить нове формулювання. Завдяки розвитку біотехнологій людина може отримати доступ до безсмертя, стати Творцем [11, 43]. Для бельгійського філософа Гільберта Хоттуа технологія служить свободі, яка повинна розумітися, як право змінювати себе. Етика (гуманізму) спонукає нас боротися проти страждань і смерті, а фізична і психічна трансформація людини – це тільки засіб досягнення цієї мети. Хоттуа вважає, що прагнення до досягнення безсмертя не є результатом посиленого егоцентризму, як вважають критики трансгуманізму, а логічний наслідок нашого природного бажання зберегти себе в живих [10, 17].

Трансгуманізм націлений на конструювання нової людини, чий здібності будуть штучно задаватися і регулюватися при народженні, а всі недосконалості будуть усунені. Таким чином, трансгуманізм зводить людину до організму, до тіла, в кінцевому підсумку - до якогось набору характеристик, якими можна керувати, які можна виробляти. Людство бере на себе останній оплот - оплот самої тваринності, що редукується до чистої фізіології. Однак, якщо виходити з логіки антропологічної машини, яку ми зараз розглянемо, стає зрозуміло, що радикальний проект постлюдини зовсім не є чимось дійсно новим. Ми можемо спостерігати його схожість з

антропологічної машиною, коли виробництво людського йде шляхом виключного включення тварини [15, 132].

Отож, антропологічна машина Нового часу анімізує людину, переносючи вже-людське в сферу не-людського, тоді як антропологічна машина древніх гуманізує тварину, виставляючи фігури раба, варвара і т.д. як фігури тварин в людській формі. Сама ця ситуація нагадує логіку виключення суверенної влади, викладену Джорджо Агамбенем. Тут влада подібним же чином створює зону нерозрізненості, або зону надзвичайного стану, в якій ми знаходимо не людське життя в повному розумінні слова, а, скоріше, виробництво «голового життя». Тим самим Агамбен постулює нерозривний зв'язок між політикою і антропологією. Велике значення тут набуває також ідея про *homo sacer*, взята з Римського права, що позначає людину, яка може бути вигнаною і вбитою ким завгодно, проте не може бути принесеною в жертву. Ця сакральна постать, на думку Агамбена, пов'язана з логікою виключення суверенної влади і виробництвом голового життя як основного елементу біополітики. Варто зауважити, що фігура *homo sacer* не є унікальним історичним фактом: схожим статусом володіли японські буракуміні (нащадки касты «нечистих»), «недоторканих» в Індії тощо. Таким чином, убачається, що небезпека антропологічної машини полягає не в тому, що вона перетворює людину на об'єкт маніпуляцій, інструментальних дій, як висловився б Хабермас, її логіка веде до нівелювання людського взагалі. Для цього є безліч підтверджень в сучасній історії: концентраційні табори, жахи в Нанкіні та інше [1, 22.04.21].

Повернемося до терміну «постлюдина». Отож, відомий дослідник трансгуманізму Нік Бостром вважає, що саме по собі це поняття часто викликає більше плутанини, ніж ясності і що його взагалі краще було б замінити іншим словом. Однак ніякої альтернативи він нам поки що не пропонує. У своїй статті: «Чому я хочу стати постлюдиною, коли виросту?» автор пише, що постлюдина є істотою, яка має принаймні одну постлюдську здатність. Під постлюдською здатністю він має на увазі загальну центральну

здатність, що значно перевищує максимальну, яку може досягти будь-яка нинішня людина без використання нових технологічних засобів. Нік Бостром одразу пояснює, що означає загальна центральна здатність: по-перше, це здатність залишатися повністю здоровим, активним та продуктивним як психічно, так і фізично; по-друге, загальні інтелектуальні здатності, такі як пам'ять, дедуктивні та аналогічні міркування та увага, а також спеціальні здібності, такі як здатність розуміти та цінувати музику, гумор, еротику, оповідання, духовність, математику тощо; по-третє, здатність радіти життю та відповідно реагувати на різноманітні життєві ситуації та на інших людей [23, 1-2]. Отож, тепер ми розуміємо, чому людина може забажати стати постлюдиною. Вона на рівні інстинкту прагне подовжити своє життя навіть тоді, коли не є повністю здоровою і це слугує ще однією причиною вдосконалити себе.

Сучасний трансгуманізм хоче вдосконалювати людину таким чином, щоб було можливим втручатися в її гени ще до народження, змінювати будь-які недоліки, прибирати вроджені патології, вбудовуючи замість них потрібні навички, таланти або риси характеру та навіть налаштовувати зовнішність майбутньої людини так, як хочуть її батьки. З цього випливає вже зовсім інше, етичне питання, яке також підіймає трансгуманізм.

Так, у 1993 р. Лерой Уолтерс, філософ і вчений із релігійних досліджень, прочитав лекцію, у якій він поставив запитання про те, чи є морально прийнятним підвищення (посилення) різних людських можливостей за допомогою «генетичних втручань», тим самим викликав гарячі суперечки, які вийшли за межі проблеми простого генетичного поліпшення. Риторика цього питання змінюється зі створенням у 1998 р. Всесвітньої трансгуманістичної асоціації (WTA). За словами філософа Ніка Бострома, одного із засновників WTA, це «інтелектуальний і культурний рух, який підтверджує, що можливо і бажано покращити стан людини розумним шляхом, завдяки розробленню і поширенню технологій для того, щоб

усунути старіння і значно збільшити інтелектуальні, фізичні та психологічні можливості людей» [12, 95].

Взагалі, однією з проблем даного напрямку є розширення соціальної нерівності, що породжує соціальну несправедливість. Справді, сучасні технології дозволяють поліпшити себе, вони поширені в сучасному світі, дозволяють мріяти і досягати чогось такого, про що не можна було навіть помислити в минулому. Наприклад, сьогодні величезну популярність набирають усілякі види поліпшення тіла пластичним хірургічним втручанням. Зокрема, у Південній Кореї такі маніпуляції стали в якомусь сенсі національною захопленістю. Молодь робить ці операції, щоб досягати успіху в навчанні, кар'єрі або щоб просто відповідати сучасним стандартам краси [12, 95]. Тут ми стикаємося з тим, що не всі люди врешті зможуть вдосконалювати своє тіло і через це вони перестануть бути конкурентоспроможними, що поступово може призвести до нових форм стигматизації. Розрив між багатими і бідними людьми буде набагато більшим, ніж розрив, який ми можемо бачити сьогодні в суспільстві, оскільки буде структурна відмінність між тілом багатих і тілом бідних. Несправедливість виражатиметься з виникненням класу людей, які тепер не просто на майновому рівні перевершують інші верстви населення, але також і на рівні безпосереднього, об'єктивного «поліпшення» самого себе. Це призводить до того, що, з одного боку, ми поширюємо біомедичні технології для «покращення» людини, прагнемо до справедливого суспільства, де людина знайде справжню свободу і досягне, таким чином, етичної загальності. Тоді як з іншого боку, саме ці технології стають перешкодою для такої мети, породжуючи нові форми нерівності та несправедливості в суспільстві, де буде панувати етика одиничного [12, 95-96]. Наразі ми окреслили етичну проблему в загальному вигляді, однак до глибшого розгляду її ми повернемося в наступних розділах.

Ще одна не менш важлива проблема, що народжується разом з проектом поліпшення людини – це проблема свободи. Вона тісно пов'язана з

етичним питанням і їй суть можна поки що коротко окреслити таким чином: чи зможе людина, з розвитком технологій, самостійно обирати, бути їй модифікованою чи ні? І також: якщо вона залишиться «звичайною» людиною, чи зможе вона щасливо жити в «новому» світі з «новими» людьми? До детального розгляду цих питань ми також повернемося згодом.

Принцип поваги до автономії людини означає право кожної особистості на самовизначення і дію без зовнішнього контролю. Якщо дійсно стане можливим маніпулювати мозком, також можна буде маніпулювати спогадами шляхом фільтрації, наприклад, поганих спогадів, або, можливо, шляхом видалення рис особистості, які деякі можуть вважати застарілими. Люди, які занадто емоційні або не підтримують свої власні спогади, зможуть навіть привести до видалення більшості своїх мозкових механізмів, і це буде залежати тільки від їхньої доброї волі, і як тільки вони зроблять рішучий крок, вони не зможуть переосмислити те ж саме, щоби переглянути свій вибір [12, 96].

Отже, маючи можливість довільно змінювати власний фізичний вигляд і свої сутнісні властивості, людина повинна взяти на себе відповідальність за незмінність своєї природи і за саме існування людства. «Тільки живе може бути піддано загрози, саме тому тільки воно може взагалі бути предметом відповідальності. Але тільки людина може мати відповідальність, отже, у ставленні до собі подібних вона повинна її мати» [12, 98].

Якщо ми більш-менш розуміємо фізичне самовдосконалення, то дуже важно щось сказати про «постлюдський» рівень емоційних можливостей. Люди зазвичай прагнуть покращити свої емоційні здібності та функції. Наприклад, ми намагаємося зменшити почуття ненависті, презирства чи агресії, коли усвідомлюємо, що ці почуття упереджені або неконструктивні. Для цього можна зайнятися медитацією або фізичними вправами і з часом досягти більшого спокою. Також ми можемо тренуватися реагувати більш чутливо та емпатично на тих, кого вважаємо гідними своєї довіри та прихильності, а можемо спробувати подолати страхи та фобії, які визнаємо

іраціональними, або ж боротися з апетитами, які загрожують відволікти нас від того, що ми більше цінуємо. Таким чином, багато з нас все життя витрачають зусилля, щоб виховувати і облагороджувати свої почуття, будувати характер і намагатися стати кращими людьми. Завдяки цим прагненням ми йдемо до досягнення цілей, що включають модифікацію та вдосконалення наших емоційних можливостей [23, 11].

Насправді, ми прагнемо досягти будь-яких модифікацій та вдосконалення тіла для того, щоб як можна довше зберігати власну ідентичність. Логічно, що якщо ми будемо мати міцне здоров'я, зможемо довше прожити, а зазвичай люди бояться смерті і не хочуть померати. Так, дослідник Уолтер Гленнон стверджував, що тривалість життя двісті років і більше для людини була б небажаною, оскільки власна ідентичність не могла б зберігатися протягом такого довгого життя. Аргумент Гленнона передбачає, що персональна ідентичність залежить від психологічного взаємозв'язку. З цього погляду ми зараз маємо пруденційні інтереси щодо майбутнього часового сегменту нашого організму, лише якщо цей майбутній часовий сегмент є психологічно пов'язаним з нинішнім відрізком часу організму за допомогою спогадів та перспективних проєктів та намірів. Простіше кажучи, якщо в майбутньому часовий сегмент нашого мозку не буде пам'ятати щось про те, що є для нас важливим зараз, і якщо зараз у нас немає ніяких проєктів та намірів, що тягнуться настільки далеко в майбутнє, то цей майбутній часовий відрізок не є частиною нашої особи. Гленнон стверджує, що ці психологічні зв'язки які формують нас як людей, не можуть тривати двісті і більше років [23, 15]. Однак існує певний ряд проблем з аргументацією Гленнона. По-перше, немає підстав думати, що неможливо мати наміри та проєкти, що тривають понад двісті років. Це здавалося б можливим навіть зараз. Ми можемо легко уявити собі захоплюючі інтелектуальні та практичні проєкти, на виконання яких може знадобитися багато сотень років. Також сумнівно припускати, що здорове майбутнє Я на кілька сотень років старше, ніж Я зараз, не зможе згадати речі з нинішнього життєвого етапу. Наприклад,

люди похилого віку часто досить добре пам'ятають своє дитинство та раннє доросле життя. І, звичайно, занепокоєння з приводу того, що віддалене майбутнє не може запам'ятати свої попередні етапи, повністю зникає, якщо ми уявимо, що в рамках самовдосконалення людини буде доступним також розширення обсягу пам'яті. Крім того, якби Гленнон мав рацію, з цього випливало б, що "небажано", щоб маленька дитина взагалі росла, оскільки дорослі не пам'ятають, як було бути маленькою дитиною [23, 15].

На основні всього вищезазначеного поставимо запитання: як взагалі реагувати на біотехнологію, яка, з одного боку, пропонує нам безліч потенційних зручностей для людства, а, з іншого боку, несе в собі фізичну та духовну загрозу? Над цим розмірковує Френсіс Фукуяма у своїй праці «Наше постлюдське майбутнє». Він пише, що ми в жодному разі не повинні ігнорувати такі дослідження, які нам не подобаються або непокоять, навіть якщо ми безпосередньо нічого не можемо зробити для того, щоб завадити ним. Автором звертається увага, що створення регламентації, яка дозволить суспільству різних країн контролювати біотехнологію людини, - це завдання не з легких, адже вона зажадає від законодавців всіх країн світу взяти на себе відповідальність і прийняти важкі рішення для розв'язання складних наукових питань. Дійсно, дуже складно впровадити нові закони, створені для контролю новітніх досліджень так, щоб вони не несли за собою помітні труднощі для корисних розробок, але, в той самий час, могли б ефективно стежити за виконанням законів. А ще важчим і важливішим постає питання про створення спільних законів на міжнародному рівні та вироблення консенсусу серед країн з різною культурою і поглядами на основні питання етики. Однак Фукуяма каже, що політичні задачі схожого рівня складності вже успішно вирішувалися в минулому [21, 26].

Насправді, шлях в майбутнє пов'язаний зовсім не з технологією, а з накопиченням відповідних знань про гени та поведінку. Потенційну вигоду для людини несе в собі геноміка, тобто розуміння функції генів, а не генна інженерія. Наприклад, геноміка дозволить створювати ліки для конкретних

індивідуумів на замовлення з метою зниження небажаних побічних ефектів або вона дасть селекціонерам рослин більш точні знання для проектування нових видів, ніж вони мають зараз [21, 36].

Зокрема, трансгуманізм велику увагу приділяє науці про старіння – геронтології. Зараз існує декілька конкуруючих теорій щодо того, чому люди старіють і врешті-решт помирають, і немає загальної згоди про фундаментальні причини цього явища або його механізм. Одне теоретичне спрямування виходить з еволюційної біології і стверджує, грубо кажучи, що організми старіють і помирають, оскільки є мало сил природного добору, що сприяють продовженню життя особин після виходу їх з репродуктивного віку. Загалом, яким би не було пояснення, еволюційні біологи схильні вважати, що старіння є результатом взаємодії великої кількості генів, а тому не існує генетичного шляху, щоб відтягнути момент смерті [21, 89].

Френсіс Фукуяма пише, що якщо і існує якийсь шлях до безсмертя, то його пошуки вже почалися. Наприклад, корпорація «Герої» досліджує стовбурові клітини ембріонів – це такі клітини, що складають ембріон на ранніх етапах його розвитку, ще до того, як вони диференціюються в клітини різних тканин і органів. Стовбурові клітини здатні стати клітинами будь-якої тканини організму, і тому обіцяють можливість генерації цілком частин тіла для заміни зношених в процесі старіння. На відміну від пересаджених донорських органів такі клоновані частини тіла будуть генетично ідентичні клітинам тіла-реципієнта і тому (імовірно) не дадуть імунних реакцій, що призводять до відторгнення трансплантата [21, 12.01.21].

Наразі ми не можемо з усією впевненістю сказати, чи зможе колись біотехнологія розвинутися настільки, щоб бути здатною продовжити життя людини, наприклад, однією таблеткою на багато років. Навіть якщо цього не станеться, цілком можна сказати, що кумулятивний вплив біомедичних досліджень, які ведуться в наш час, збільшить очікувану тривалість життя і тому посилить тренд, що насувався протягом останнього століття [21, 12.01.21].

Також, ми не можемо залишити без уваги той факт, що подовження життя за допомогою біотехнологій відчутно відобразиться на внутрішній структурі суспільства. Більшою мірою це відноситься саме до управління соціальною ієрархією, тому що почнеться плутанина у так званих вікових ієрархіях. Простіше це можна пояснити так: вікова ієрархія має пірамідальну структуру, а у випадку, якщо люди почнуть масово доживати, при цьому працюючи, до віку, наприклад, старше за шістьдесят, сімдесят, вісімдесят і більше років, тоді такі піраміди перетворяться скоріше на трапеції або прями призми. Ситуація може дійти до того, що природна тенденція кожного покоління поступатися місцем наступному зміниться співіснуванням трьох-чотирьох-п'яти поколінь, а це, в свою чергу, призведе до того, що в суспільстві не буде ніяких соціальних, політичних та інтелектуальних змін. Френсіс Фукуяма вважає, що людям старшого віку доведеться зсуватися вниз соціальними сходами щоб звільнити місце новим силам, що підіймаються. В іншому випадку до класових і етнічних конфліктів додається ворожнеча поколінь, що розділить суспільство ще одним кордоном. Прибрати старих зі шляху молодих - це буде непроста боротьба, і в світі високої очікуваної тривалості життя суспільства, можливо, доведеться вдатися до певних форм ейджизму [21, 12.01.21].

Окрім цього, скасувавши смерть, нам доведеться також скасувати і продовження роду, бо останнє є відповіддю життя на перше, і таким чином у нас виникне світ старих без молоді, світ уже відомих особистостей - без несподіваного здивування, що доставляється нам тими, кого ніколи раніше не було. Бути може, однак, в цьому і полягає неласкава мудрість нашої приреченості смерті: вона дарує нам обіцянку, що постійно поновлюється присутніми в юнацькій початковості безпосередності та горінні, разом з постійним підживленням інакшості як такої [8, 22.04.21]. Таким чином, старі люди, що будуть вічно жити та накопичувати нескінченний досвід, не зможуть бачити світ «свіжим» оком і, скоріше за все, нічого не буде зрушуватися з місця.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Отже, в першому розділі ми описали, що таке трансгуманізм, надаючи йому декілька різних визначень, окреслили історичні етапи його виникнення та назвали засновників і дослідників, які займалися подальшим розвитком даного напрямку. Також ми розглянули різницю між постгуманізмом та трансгуманізмом, співвідношення трансгуманізму з гуманізмом і звернули увагу на те, що трансгуманізм частково випливає з гуманізму. Окрім цього, ми окреслили основні цілі трансгуманістів, які прагнуть максимально вдосконалити людину і довести, що вона не є кінцевою ланкою еволюції, а тільки її початком. До цього ж були віднесені питання про досягнення безсмертя та певного утопічного світу, в якому будуть жити вдосконалені за допомогою біотехнологій люди. Було розглянуто поняття постлюдини і охарактеризовано її основні ознаки, а також зазначено, чим вона відрізняється від так званої «звичайної» людини. Також ми окреслили певні етичні питання та проблеми, які постають при дослідженні трансгуманізму, однак надалі про них мова піде окремо. Нарешті, завершився перший розділ розглядом питання щодо старіння людини та способів його уникнення або подовження життя до максимально можливого строку.

РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНА ТА ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТРАНСГУМАНІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

З виникненням трансгуманізму і віри в те, що людину можна ще більше вдосконалити, великого значення набувають вже не тільки технології та, зокрема, біотехнології, а ще й філософсько-етичні та соціальні аспекти, що формують уявлення про потенційні ризики і небезпеку, які несе в собі розвиток трансгуманізму. Стає очевидним, що нова етика повинна бути раціональною, вміщувати етику загального й одиничного, зберігати автономію особистості, а також ґрунтуватися на етиці відповідальності, яка повинна пом'якшити конфлікт людини і природи [12, 98].

Отож, в попередньому розділі ми коротко намітили три важливих етичних питання. Генна інженерія - коли ще до народження дитини «програмується» її зовнішній вигляд та риси характеру так, як цього хочуть її батьки, тобто, фактично, ще не народженій людині нав'язується певна ідентичність. Ця проблема є дуже суперечною за своєю суттю, адже, з одного боку, рішення приймається за людину і таким чином порушується її свобода, а з іншого, з'являється можливість врятувати її від смертельних хвороб та патологій, якщо з'ясувалося, що дитина ризикує народитися з певними дефектами. Таким чином, зміна набору генів допоможе запобігти майбутньої інвалідності та страждань, пов'язаних з цим.

Також, ми сказали про проблему свободи. Разом з нею постали такі запитання: чи зможемо ми самостійно обирати, бути нам модифікованими чи не бути? Який людина матиме вибір і чи матиме вона його взагалі? А якщо так, то якщо ми залишимося «звичайними» людьми, чи зможемо щасливо жити в «новому» світі поряд з «новими» людьми?

І згадали про соціальну нерівність, яка виникне внаслідок вдосконалення людей. Фактично, якщо біотехнології стануть доступними, вони, звичайно, спочатку, а можливо і надалі також, будуть доступні не всім і тоді виникне несправедливість, що призведе до нових форм стигматизації. Врешті-решт, ми отримаємо такий розрив між багатими і бідними, що буде

значно більшим за той, який ми маємо зараз. В першу чергу, несправедливість виражатиметься з виникненням нового класу людей, які тепер не просто на майновому рівні перевершать інші верстви населення, але зроблять це ще й на рівні поліпшення самих себе. Отож, все вищезазначене ми спробуємо детально осмислити в даному розділі і зрештою зробимо відповідні висновки.

1.1. Генна інженерія.

На сьогоднішній день таке явище як генна інженерія використовується більшою мірою в сільськогосподарській діяльності, однак наступним кроком прогресу є застосування даної технології до людини. Френсіс Фукуяма вважає, що врешті-решт ми зможемо втілити в життя проект, який має назву: «немовля на замовлення». Тобто, генетики знайдуть гени таких властивостей як, наприклад, інтелект, зріст, колір волосся, агресивність або самооцінка і за допомогою цих знань створять «вдосконалений» варіант дитини. Цікаво, що згадуваний ген може бути взятий взагалі не від людини, адже саме так і роблять в сфері сільськогосподарських біотехнологій. Кукурудза Bt, що була вперше розроблена компаніями «Сіба Сідз» (сучасною «Новартіс Сідз») і «Мікоген Сідз» в 1996 році, має в своїй ДНК чужий ген, який дозволяє їй продукувати білок, властивий мікробу *Bacillus thuringiensis* (звідси символ Bt), що є токсичним для шкідників рослин, наприклад, для європейського кукурудзяного точильника. Таким чином, генетично модифікована рослина, отримана нами, виробляє власний пестицид і передає цю властивість у спадок [21, 114-115].

За Фукуямою, існує два способи здійснення генної інженерії: соматична генна терапія і генна інженерія зародкових шляхів. В першому випадку робиться спроба зміни ДНК у величезній кількості клітин, зазвичай шляхом доставки модифікованого генетичного матеріалу за допомогою вірусу або 'вектора'. Однак труднощі цього підходу пов'язані з тим, що тіло складається з трильйонів клітин, і щоб терапія була ефективною, необхідно змінити генетичний матеріал, відповідно, в мільйонах клітин. Згадані

соматичні клітини помирають в процесі лікування індивідуума, якщо не раніше; і така терапія не дає стійкого спадкового ефекту. Натомість, генна інженерія зародкових шляхів здійснюється в сільськогосподарській біотехнології і успішно виконувалася на цілому ряді тварин. Модифікація зародкового шляху вимагає - принаймні в теорії - зміни тільки одного набору молекул ДНК, тобто того, який міститься в заплідненої яйцеклітини. Ця яйцеклітина далі проходить розподіл і розвивається в повноцінну людину. У той час як соматична генна терапія змінює лише ДНК соматичних клітин, а тому діє лише на індивідуума, що зазнає лікування, зміни зародкового шляху передаються нащадкам. Це створює привабливість методу для лікування спадкових хвороб, наприклад, діабету [21, 114-115].

З'єднання репродуктивної медицини і генних технологій призвело до виникнення методу преімплантаційної діагностики, а також породило ідеї штучного вирощування органів і втручання, що змінюють генетичну структуру за терапевтичних цілей. Преімплантаційна діагностика дозволяє піддати ембріон на восьмиклітинній стадії розвитку попередній генетичній перевірці. Цей метод допомагає перш за все батькам виключити можливість ризику передачі плоду спадкових захворювань. У разі діагностування небезпеки розвитку такого захворювання досліджуваний «в пробірці» ембріон не повертають назад до тіла матері. Жінка при цьому уникає переривання вагітності, яке практикується у відповідності з методами пренатальної діагностики. Сама по собі преімплантаційна діагностика може бути дозволеною лише в тому випадку, якщо вона буде використовуватися в разі важких і/або невиліковних спадкових хвороб у дитини [22, 28].

За таких умов нам уже дуже важко провести межу між попередженням народження хворої дитини та покращенням її геному. Однак Юрген Хабермас вважає, що якщо вдасться реалізувати далекосяжні очікування корекційного втручання в людський геном і з'явиться можливість запобігати захворювань, які обумовлені моногенетично, тоді ця проблема набуде практичного значення. В такому випадку, понятійна проблема розмежування

попередження спадкових захворювань і евгеніки виявиться предметом законодавства [22, 32].

Для того, щоб така генна модифікація взагалі стала можливою, необхідно подолати безліч досить нелегких бар'єрів. Перший стосується того, що деякі поодинокі гени грають роль у створенні великої кількості білків, а тому мають множинні функції. Друга перешкода пов'язана конкретно з експериментами на людях. Останнє обмеження, яке стосується будь-якої майбутньої зміни людської природи – це масовість. Навіть якщо генна інженерія людини зможе подолати описані перешкоди і досягне успіху у створенні дитини на замовлення, «природа людини» не зміниться, якщо ці зміни не будуть статистично мати значення серед населення в цілому [21, 12.01.21].

Рада Європи рекомендувала заборонити генну інженерію зародків, оскільки вона торкнулася б «генетичної спадщини людства». Однак, зазначає Фукуяма, ця конкретна тривога, на яку вказували багато критиків, дещо безглузда: «генетична спадщина людства» - це величезний пул генів, що містить безліч різних алелей. Модифікація, видалення або додавання цих алелей в малому масштабі змінить спадщину індивідуума, але не всього роду людського. Мала кількість багатих людей, що генетично модифікують своїх дітей для збільшення зростання або підвищення інтелекту, не зможе вплинути на зростання або IQ виду в цілому [21, 12.01.21].

Звичайно, той факт, що багатифункціональність генів і їхня взаємодія є досить складними не означає, що вчені мають припинити свої дослідження в цій сфері, допоки не розберуться в усіх складностях і тонкощах, адже саме так виникали, наприклад, нові ліки – методом спроб та помилок – і бували ситуації, коли побічні ефекти від них тривали роками, однак дослідження не припинялися. Так, люди будуть вимагати від тієї форми генної інженерії, яка найбільше впливає на популяцію, доказів її безпечності і бажаності – це нормально. Френсіс Фукуяма припускає, що на початку немовлята на замовлення будуть дорогими і стануть привілеєм лише матеріально

забезпечених людей, а чи стане народження немовляти на замовлення дешевим і популярним, буде залежати від темпів падіння вартості таких технологій, як преімплантаційна діагностика [21, 12.01.21].

Ми не можемо знати, чи стане взагалі колись генна інженерія дешевою та всім доступною, однак якщо біотехнологія майбутнього створить, наприклад, спосіб безпечного і ефективного народження розумніших дітей, в такому випадку ставки піднімуться. За цієї умови цілком ймовірно, що розвинена, демократична і процвітаюча держава знову увійде в так звану євгенічну гру, на цей раз не перешкоджаючи розмноженню людей з низьким IQ, але допомагаючи знедоленим підняти свій IQ і IQ своїх нащадків. За таких обставин держава спробує надати гарантії, що технологія буде дешевою і всім доступною [21, 12.01.21].

Фукуяма вважає, що генна інженерія людини - це лише четвертий шлях в майбутнє і найдальша стадія в розвитку біотехнології взагалі. На сьогоднішній день ми не вміємо істотно змінювати людську природу, і може виявитися, що так ніколи і не навчимося, але філософ звертає нашу увагу на два важливі моменти. По-перше, навіть якщо генна інженерія ніколи не стане реальністю, перші три етапи розвитку біотехнології - розширення знань про генну причиновість, нейрофармакологія і продовження життя - для політики двадцять першого століття матимуть важливі наслідки. Вони будуть викликати запеклі конфлікти, тому що йдуть всупереч концепціям рівності людей і їх здатності робити моральний вибір, вони дадуть суспільству нові засоби для контролю над громадянами, а також змінять наше розуміння особистості та ідентичності, вони перевернуть існуючі соціальні ієрархії і позначатимуться на швидкості матеріального, інтелектуального і політичного розвитку, і змінять природу глобальної політики. По-друге, каже Фукуяма, навіть якщо до генної інженерії на рівні виду залишається двадцять п'ять, п'ятдесят чи сто років, все одно вона буде мати куди більш серйозні наслідки, ніж інші напрямки розвитку біотехнологій і тут причина полягає в тому, що природа людини є основою нашого поняття про справедливість, мораль і

хороше життя, а все це зміниться з поширенням нової технології [21, 122-123].

Важливо зазначити, що поряд із генетикою завжди йде євгеніка – свідоме виведення у людей певних властивостей за допомогою селекції. Цей термін був створений Френсісом Гальтоном, що був двоюрідним братом Чарльза Дарвіна. Сам термін утворився від грецьких слів *eu* — хороший, благий, и *γενος* — рід, тобто наука про благородство людини [14, 03.01.21]. У США та інших західних країнах були прийняті євгенічні закони, що дозволяли державі в примусовому порядку стерилізувати людей, оголошених «недоумкуватими», при цьому заохочуючи інших людей з так званими бажаними характеристиками мати якомога більше дітей. Френсіс Фукуяма наводить слова судді Олівера Уенделла Холмса: «Нам потрібні люди здорові, доброзичливі, емоційно стабільні, співчуваючі і розумні. Нам не потрібні ідіоти, недоумкуваті, жебраки і злочинці» [21, 125]. Євгенічний рух в Сполучених Штатах Америки остаточно припинився разом з відкриттям правди про євгенічну політику нацистів, яка, як відомо, включала в себе знищення цілих категорій людей і медичні експерименти над тими, хто вважався генетично нижчим за інших. В той час континентальна Європа відмовилася від будь-яких спроб відродити євгеніку і навіть стала негостинною територією для багатьох видів інших генетичних досліджень. Однак, реакція проти євгеніки була не однаково негативною для всіх: в прогресивній соціал-демократичній Скандинавії євгенічні закони діяли аж до шістдесятих років [21, 125-126].

Кольцов у роботі «Покращення людської породи» пише, що кращий і єдиний метод расової євгеніки – це певне уловлювання цінних за своїми спадковими властивостями виробників: фізично сильних, обдарованих видатними розумовими або моральними здібностями людей і постановка всіх цих талантів в такі умови, за яких вони не тільки самі могли б проявити ці здібності повною мірою, але і прогодувати і виховати численну родину, в порівнянні з людьми, що не виходять за середню норму. Саме ця перевага і

має євгенічну ціну, так як рівність умов розмноження і для видатних, і для посередніх людей призведе тільки до збільшення всього народонаселення і не змінить в бажану сторону спадкових властивостей людської раси загалом [14, 03.01.21].

Дослідник вважає, що та нація, яка більше за інших вміє цінувати свої таланти і навчиться досить рано ставити їх в кращі умови існування, дасть людині найбільше число представників найвищого типу *Homo creator*. З поширенням наших євгеністичних знань можна очікувати, що видатні люди швидше за інших зрозуміють величезну цінність євгеністичного шлюбу, і тоді їхні нащадки, які отримають спадкові властивості з боку обох батьків, будуть особливо «високої якості», що, на жаль, не завжди можна сказати про нащадків великих людей минулого, високі спадкові властивості яких часто псується посередньою спадковістю з іншого боку. Та чи можна бути впевненим в тому, за такої позиції, що сучасна людина, навіть знаючи про всі переваги євгеніки, відмовиться від дорогоцінного вибору - права обирати дружину або чоловіка за своїм власним бажанням? [14, 03.01.21]. Звичайно, що ні.

Кольцов робить висновок стосовно євгеніки. Він пише, що наука, яка не має можливості вирішити питання про добро і зло, також не має права визначати ідеал тієї вищої людської раси, до встановлення якої треба прагнути. Мета євгеніки може встановити лише угоду між усіма народами, принаймні в межах однієї нації, але і тоді, коли ця угода буде досягнутою, методика практичного здійснення поставленого завдання виявиться набагато скрутнішою, ніж за експериментів із тваринами і рослинами. Як би там не було, і тепер кожна окрема нація може здійснювати певну євгенічну роботу. Для цього потрібно ставити в найкращі умови існування тих громадян, яких нація особливо цінує, тобто всіх, хто виділяється важливими спадковими задатками. Той, хто отримав від природи талант, не повинен так би мовити накопувати його в землю або витратити виключно на себе і своїх сучасників:

він повинен пам'ятати про високе завдання передати цей талант через своїх нащадків майбутнім поколінням [14, 03.01.21].

Отож, генна інженерія недвозначно повертає євгеніку на порядок денний. Зрештою стає зрозумілим, що подальший підхід до цієї науки вже не буде таким радикальним, як це відбувалося раніше в історії і тепер євгеніка стане м'якою та позбавленою насильства. В майбутньому ми, ймовірно, навчимося виводити людей багато в чому так само, як зараз виводимо породи тварин, тільки це буде відбуватися куди більш науково і ефективно, і зможемо вибирати, які гени передавати своїм дітям, а які ні. Однак проти такого підходу Френсіс Фукуяма висуває три основних категорії заперечення: перші з них засновані на релігії, другі - на утилітарних міркуваннях, треті - на філософських (за відсутності коректнішого терміну) принципах [21, 130]. Зараз ми коротко розглянемо кожну категорію.

Найбільш тверді підстави для протестів проти генної інженерії має релігія і це не дивно, що глибоко віруючі люди радикально виступають проти подібного втручання в тіло людини. Згідно з традицією, що є спільною для іудаїзму, християнства та ісламу, всі ми створені за образом Божим і це має важливі наслідки для людської гідності. Існує дуже велика відмінність між людиною та іншими Божими створіннями: тільки людина має здатність до морального вибору, володіє свободою волі і вірою. Бог дає їй ці здібності від природи, а тому саме порушення природних норм, таких як народження дітей природнім шляхом за допомогою статевого життя і виховання їх в сім'ї, є також порушенням волі Божої. Хоча історично християнські інститути не завжди діяли на підставі цього принципу, саме християнське вчення підкреслює, що всі люди мають рівну гідність незалежно від свого соціального статусу, і тому їх слід однаково поважати [21, 130]. Відповідно, ці репродуктивні технології, навіть добровільно прийняті батьками з любові до своїх дітей, з точки зору релігії є неправильними, оскільки ставлять людину на місце Бога як Творця. Більш того, генна інженерія розглядає людину вже не як чудовий акт божественного творіння, але як суму ряду

матеріальних причин, які людина може зрозуміти і на які впливати. Все це є неповага до гідності людини, а значить - порушення волі Бога. Ми також маємо зважити на той факт, що хоча релігія і дає найбільш твердий ґрунт для заперечення проти певних біотехнологій, релігійні аргументи не переконують тих, хто не поділяє вихідних передумов релігії, тому нам потрібно буде розглянути інші аргументи, більш світського характеру [21, 134].

Щодо «утилітарних» міркувань Фукуяма пише, що має на увазі перш за все економічні - то є ризик, що майбутній прогрес біотехнологій призведе до непередбачених витрат або довготривалих негативних наслідків, які будуть здатні переважити передбачувані вигоди. Тобто, «шкідливі» - з релігійної точки зору - наслідки біотехнологій зазвичай є нематеріальними, а утилітарні шкоди, пов'язані з економічними витратами або з явно визначеною загрозою для фізичного здоров'я, розпізнаються простіше [21, 134].

Сучасна економічна наука дає нам чіткі методи визначення, чи буде нова технологія хорошою або поганою з утилітарної точки зору. Ми виходимо з положення, що кожен учасник ринкової економіки переслідує свої особисті інтереси раціональним чином, спираючись при цьому на набір індивідуальних переваг, які економіка не судить. Особистості вільні так діяти в тих межах, за яких дотримання цих переваг не заважає іншим особистостям слідувати своїм. В свою чергу, уряд існує для того, щоб узгоджувати такі індивідуальні інтереси за допомогою ряду справедливих процедур, оформлених в законі [21, 12.01.21].

У технологічних суспільствах право урядів на втручання для захисту здоров'я, безпеки та благополуччя суспільства постійно розширюється, включаючи все нові області, у міру того як використання приватної власності набуває все більш далекосяжні суспільні наслідки. Такі загальні ресурси, як вода і повітря, можна захистити тільки колективно через введення норм або створення економічних стимулів. В інших випадках владні повноваження урядів розширюються, щоб захистити громадян від зростаючої могутності таких приватних організацій, як промислові корпорації і профспілки. Таким

чином, ті види свободи, які мають найбільше відношення до технологічної політики, можна розуміти в позитивному плані як можливості для участі в рішеннях, які зачіпають наше життя [2, 68].

1.2. Свобода і людська гідність.

Ми повинні пам'ятати, що діти, які стануть об'єктами генетичних маніпуляцій (очевидно, без їхньої згоди на це), являють собою найбільш ймовірну третю сторону, якій може бути завдано шкоди. Сучасні закони про сім'ю припускають спільність інтересів батьків і дітей, а тому надають батькам відчутну свободу у вихованні та освіті своїх нащадків. Лібертаріанці стверджують, що оскільки переважна більшість батьків бажає своїм дітям тільки добра, то існує щось на зразок апріорної згоди дітей, яким будуть надані відповідні блага підвищеного інтелекту, поліпшеного зовнішнього вигляду або інших бажаних генетичних властивостей. Однак можна придумати скільки завгодно прикладів, коли будь-яке рішення буде здаватися сприятливим для батьків, але однозначно зашкодить їх дітям. Багато з тих властивостей, які батьки можуть побажати надати своїм дітям, відносяться до більш тонких елементів особистості, і їх позитивність не є такою очевидною, як у випадку інтелекту або краси. Наприклад, зараз батьки можуть перебувати під впливом чергової примхи сучасної моди, або культурної пристрасті, або просто політичної коректності: як-от колись надавали перевагу дуже худим дівчатам, або пластичним хлопцям, або дітям з рудим волоссям - а ці переваги можуть в наступному поколінні вже легко вийти з моди. На це можна заперечити, що батьки вже мають свободу робити такі помилки від імені дітей і роблять це весь час, надаючи дітям неправильну освіту або нав'язуючи їм свої досить дивні цінності. Так, але дитина, вихована батьками певним чином, потім може збунтуватися і відмовитися від нав'язаного їй. Вона може отримати іншу освіту, або взагалі припинити її, може змінити зовнішність на таку, що буде подобатися їй і знайти свої власні цінності, що будуть цілком влаштовувати, а генетична

модифікація - це ніби нанесення на дитину татуювання, яке вже ніколи не звести, і воно дістанеться не тільки їй, але ще і її нащадкам [21, 137-138].

Якщо ми дійсно колись дійдемо до описаного вище і батьки зможуть ставитися до генофонду як до продукту, який можна змінювати в залежності від їхніх власних бажань, це буде явним порушенням свободи особистості. Таке ставлення, загалом, може бути допустимим лише до речей, однак ніяким чином – до живих людей. Юрген Габермас зазначає, що надалі наші нащадки будуть мати право вимагати звіту від творців своїх геномів і покладуть на них всю відповідальність за небажані, з їхньої точки зору, наслідки вихідного органічного стану їхнього життя. Ця нова структура відповідальності виникає внаслідок розмивання кордонів між особами і речами - так само, як це відбувається сьогодні в випадку з батьками дитини-інваліда, які, вдаючись до цивільного позову, роблять лікарів відповідальними за матеріальні наслідки помилкового пренатального діагнозу і вимагають «компенсації за завдані збитки» [22, 24].

Поряд з рішенням, що його одна особистість приймає стосовно «природного» оснащення іншої особистості, виникають і невідомі нам раніше міжособистісні стосунки. Виходить так: внаслідок того, що одна людина приймає по відношенню до іншої фатальне рішення, яке в майбутньому вже не можна буде змінити, глибоко зачіпаються органічні структури іншого, а симетрія відповідальності, що в принципі існує між вільними і рівними особистостями, обмежується. На сьогоднішній день ми маємо принципово іншу свободу. Особистість, що поступово дорослішає, одного дня мусить сама брати на себе відповідальність за своє життя і за те, ким вона є. Така людина може поставитися до процесу своєї освіти рефлексивно, сформувані ревізіонарну самосвідомість і особливим чином - ретроспективно - вирівняти ту асиметричну відповідальність, яку несуть батьки за виховання своїх дітей. Ця можливість самокритичного засвоєння історії власної освіти дана інакше, ніж генофонд, що став об'єктом маніпуляцій. Опинившись жертвою генної маніпуляції, доросла особистість,

швидше за все, потрапить в сліпу залежність від незворотного рішення іншої особи і у неї вже не буде жодних шансів виробити необхідну для існування серед ровесників симетрію відповідальності шляхом ретроактивної етичної саморефлексії. Нещасній залишиться лише альтернатива вибору між фаталізмом і ресентиментом [22, 24-25].

Генні дослідження і генні технології роблять будь-яку фізичну основу, «якою ми є за своєю природою», відносною. Те, що Кант ще вважав «царством необхідності», з позицій теорії еволюції перетворилося в «царство випадковості». Генна ж технологія зміщує кордони між цією непідвладною чужому впливу природною основою і «царством свободи» [22, 39]. Сучасний філософ Рональд Дворкін вважає, що таке зміщення відбувається через зміну перспектив. Дослідник пише: «Прийнято розрізняти те, що створила природа ... в союзі з еволюцією, і те, що ми самі починаємо робити в світі за допомогою цих генів. У будь-якому випадку цей поділ проводить межу між тим, чим ми є, і тим, як ми обходимося зі своїм генетичним спадком, несучи за нього персональну відповідальність. Ця вирішальна межа між випадком і вільним рішенням утворює становий хребет нашої моралі ... Ми боїмося перспектив створення одних людей іншими, тому що така можливість зміщує кордон, що лежить в основі наших ціннісних масштабів. Кордон між випадковістю і прийнятим рішенням» [22, 39-40]. Тобто, сама проблема полягає не в генних технологіях як таких, а в масштабах та засобах, в яких її використовують.

У той самий час, захисники ліберальної евгеніки хочуть продемонструвати, що з точки зору моралі між евгенікою і вихованням немає ніякої суттєвої різниці. Вони аргументують це з боку того, що, наприклад, якщо спеціальні вчителі та табори, навчальні програми і навіть гормони знаходяться в сфері виховного вибору батьків, то чому тоді генетичне втручання з метою поліпшення нормальних природних задатків нащадків має бути менш легітимним? На їхню думку, цей аргумент повинен виправдати виховне насильство батьків заради генетичного оснащення своїх дітей з

метою їхнього покращення [22, 62]. Та не дивлячись на це, евгеністична свобода батьків ніяким чином не повинна зіштовхуватися із етичною свободою дітей.

Ми маємо розуміти, що до подібного генетичного втручання, яке здійснюється до моменту народження, превентивно «зцілений» пацієнт може в майбутньому, вже ставши особистістю, поставитися інакше, ніж той, хто дізнається, що його генетичні структури були запрограмовані без його віртуальної згоди, єдино на підставі бажань третьої особи. Саме в цьому останньому випадку генетичне втручання і приймає форму «технізації» людської природи [22, 65].

Зміна відбудеться в першу чергу у свідомості. В результаті зміни перспективи, за якої особистість, що мала б сприймати себе від першої особи, через втручання в її природу від самого народження кимось іншим, вже буде бачити себе і своє тіло як об'єкт саме чужого втручання. Це слід розуміти так: якщо людина, що дорослішає, дізнається про ту дизайнерську процедуру, якій заради специфічної зміни її генетичної структури піддали її інші люди, то перспектива штучно створеної істоти цілком може витіснити у такої людини сприйняття її самою собою. Внаслідок цього де-диференціація відмінності між «вирісшим» і «зробленим» проникає і у власну екзистенцію людини, а це може призвести до повного спантеличення. В результаті людина зрозуміє, що наша суб'єктивна природа, пережита як дещо не призначене для використання іншими, насправді виникла в результаті генно-технологічного втручання шляхом інструменталізації фрагмента зовнішньої природи [22, 66-67].

Людина, що стикається з наявністю у своєму організмі чужого замислу, має якось на це реагувати. Особистість, яка є в даному випадку запрограмованою, зрозуміє втручання іншої людини у власний геном не як щось природне, однак так званий «програміст», що втрутився в гени іншої людини, скоріше має розцінюватися як союзник, а не як злочинець. Насправді, з точки зору моральної свободи, в ситуації, коли ми змушені

проживати своє життя в тих вихідних органічних умовах, які самі не вибираємо, генетично запрограмована особистість виявляється в такому ж самому становищі, як і особистість, що була народжена природним чином [22, 74]. Пояснимо це так: людина, що поступово дорослішає, може за аналогією, наприклад, орієнтуючись на традиції своєї сім'ї, дуже легко зробити своїм «чужий» намір, як-от кар'єрний шлях або певний навик, який би хотіли бачити батьки у своєї дитини. Чи буде дитина розглядати очікування батьків, які розраховують на те, що вона продемонструє високу математичну або музичну обдарованість, крізь призму своєї рефлексії щодо щільної тканини сімейної соціалізації або вона буде мати справу з генетичною програмою - все це не несе в собі істотних відмінностей до тих пір, поки особистість, що є об'єктом цих очікувань, перетворює їх у свої власні прагнення і розуміє свою симптоматично пізнавану обдарованість як шанс і обов'язок докладати власні зусилля [22, 74-75].

До сказаного вище можна також додати одне заперечення не на захист генетичного втручання. Як ми вже зазначали вище: гена інженерія – щось на кшталт татування, яке неможливо вивести. Ми маємо пам'ятати, що завжди можна не погодитися з батьками і відмовитися від сімейної справи, яку вони нам нав'язують або не займатися розвитком таких навиків, що нам не подобаються, чого не можна сказати про генну інженерію. Однак і тут можна заперечити, сказавши, що в світі, де технології розвинуті на такому блискучому рівні, мають також бути і шляхи корегування тих генів, що нам не подобаються, а також зупинення їхньої передачі нащадкам, якщо носій цього не хоче. Та це вже зовсім інше питання, яке ми наразі не будемо зачіпати.

На сьогоднішній день факт залишається фактом: особа, яка планує програму в односторонньому порядку, при цьому не підкоряючись ніякому обґрунтованому консенсусу, розпоряджається генофондом іншої людини, по-патерналістськи задаючи щодо залежної від неї особистості напрямок розвитку, який буде релевантним протягом всієї історії її життя. Це

однозначно є порушенням свободи. До того ж, залежна особистість може інтерпретувати намір «програміста», але ревізувати його або зробити його недовірливим вона ніяк не в змозі. Поки що наслідки є незворотними [22, 78]. Врешті-решт, ситуація виходить така: всі особистості, в тому числі і народжені природним шляхом, так або інакше залежні від своїх генетичних програм. Залежність від навмисно встановленої генетичної програми виявляється релевантною для морального саморозуміння запрограмованої особистості на іншій підставі. Цій особистості принципово відмовлено в можливості помінятися ролями зі своїм «програмістом». Грубо кажучи, «продукт» не може зі свого боку спроектувати дизайн для свого дизайнера. Програмування цікавить нас тут з точки зору того, чи обмежує воно етичну свободу іншої людини, а також її можливість бути самою собою, але в тому аспекті, чи перешкоджає воно і якщо так, то як саме симетричним стосункам між «програмістом» і «спроектованим» ним «продуктом». Євгеністичне програмування задає неперервність самої залежності між особистостями, яким відомо, що для них принципово виключена можливість помінятися своїми соціальними місцями [22, 78-79].

Юрген Хабермас зауважує, що хоча занепокоєння щодо ненавмисних наслідків і непередбачених витрат є цілком розумним, найглибший страх перед біотехнологіями має в першу чергу аж ніяк не утилітарну природу. Швидше це страх перед тим, що в кінцевому рахунку розвиток генної інженерії принесе нам втрату нашої людської сутності - тобто тієї важливої якості, на якій тримається наше відчуття того, хто ми такі і куди йдемо, які б не відбувалися зміни з людиною за всю її історію. Гірше за це, таку зміну ми можемо провести, не знаючи, що втрачаємо щось дуже і дуже цінне. Таким чином ми можемо раптом опинитися по той бік бар'єру між людською і постлюдською історією і навіть не побачити, коли ми перетнули вододіл, тому що перестанемо розуміти, про що йде мова [22, 147-148].

Тепер нам слід докладніше розглянути поняття «людської гідності». Згідно з декретом Ради Європи про клонування людини, «Використання

людей як знарядь шляхом навмисного створення генетично ідентичних людей суперечить людській гідності і тому є зловживанням медициною і біологією».

Наприклад, Фукуяма вважає, що репродуктивне клонування людини має бути забороненим априорі, тому що саме по собі воно не є природною формою розмноження, яка встановить настільки ж неприродні стосунки між батьками і дітьми. Уявіть собі, якими несиметричними будуть відносини у такої дитини з батьками - вона буде водночас і дитиною, і близнюком того з батьків, від якого було взято гени, але при цьому – ніяким чином не пов'язаною з іншим з батьків. Цьому «сторонньому» з батьків доведеться виховувати молодшу версію свого партнера і як це: дивитися на таку дитину, коли вона досягне статевої зрілості? Природа - цілком відповідний еталон для наших цінностей, і не можна так недбало відмовлятися від неї як від стандарту відносин між батьками і дітьми. Можливо, для введення регламентації клонування людини доведеться почекати на народження дитини з жахливими каліцтвами, яка стане продуктом невдалої спроби клонування. Біотехнологічній промисловості варто подумати, що краще: передбачити такі проблеми зараз і спробувати сформулювати систему, яка буде служити її інтересам, гарантуючи громадськості безпеку і етичну допустимість застосування методів біотехнології, або почекати, поки підніметься загальний крик через страхітливий експеримент [21, 12.01.21].

Взагалі, людська гідність – це одна з тих концепцій, яку політики, як і взагалі всі учасники політичного життя, згадують через слово, але яку майже ніхто не може чітко визначити або пояснити. Френсіс Фукуяма розглядає таке поняття як «Фактор ікс» і тісно пов'язує його з людською гідністю. Що воно означає? Філософ пише, що коли ми стираємо випадкові і несуттєві риси особистості, то залишається якась важлива людська якість, що гідна хоча б мінімального рівня поваги. Наприклад, колір шкіри, зовнішній вигляд, суспільний клас і багатство, стать, культурний багаж і навіть природні таланти людини - все це можна віднести до класу несуттєвих властивостей і

саме на підставі таких вторинних характеристик ми приймаємо рішення, з ким дружити, на кому одружуватися і з ким робити бізнес або від кого відгороджуватися на громадських заходах. Але в області політики ми вимагаємо рівної поваги до всіх людей на основі наявності у них «Фактора ікс». Будь-яке створіння, що позбавлене «Фактора ікс», можна катувати, перетворювати на раба або переробляти його труп, але зробити це по відношенню до людини буде злочином проти людяності. Ми визнаємо за істотами, які володіють «Фактором ікс» не тільки права людини, але і політичні права, тобто право жити в демократичному суспільстві, де поважається свобода слова, релігії тощо [21, 12.01.21].

На сьогоднішній день, «Фактор ікс» включає в себе весь рід людський і вимагає рівної поваги для всіх, хто потрапляє всередину, але тим, хто залишається зовні, приписується нижчий рівень гідності. «Фактор ікс» - це суть людини, самий сенс того, що взагалі значить бути людиною. Якщо всі люди фактично рівні в гідності, то вони повинні всі мати «Фактор ікс» [21, 12.01.21]. Напевно, найбільш відома спроба створити філософські основи для людської гідності належить Канту, який стверджував, що «Фактор ікс» заснований на здатності людини до морального вибору. Тобто хоча люди різняться інтелектом, багатством, расою та статтю, вони все одно здатні слідувати або не слідувати моральному закону. Люди мають гідність, оскільки тільки у них є вільна воля - не суб'єктивна ілюзія свободи волі, але реальна здатність долати детермінізм природи і звичайні закони причинності. Саме існування свободи волі привело Канта до добре відомого висновку, що люди завжди повинні розглядатися як мета, а не як засіб. До того ж, майже всі природознавці стверджують: те, що ми вважаємо свободою волі, насправді - ілюзія, і рішення, які людина врешті-решт приймає, можна простежити до матеріальних причин. Людина вирішує робити те, а не це, тому що включається той набір нейронів, а не цей, і ця послідовність включень нейронів може бути простежена до вихідного матеріального стану мозку. Процес прийняття рішення у людини може бути складнішим, ніж у

всіх тварин, але немає чіткої межі, яка відділяє моральний вибір людини від вибору, який роблять тварини. Сам Кант не запропонував ніяких доказів існування вільної волі; він говорить тільки, що вона - необхідний постулат чистого практичного міркування про природу і моральність - а такий аргумент завзятий учений-емпірист навряд чи прийме [21, 12.01.21].

Вся дискусія про людську гідність врешті-решт впливає в питання: а що саме ми хочемо захистити від будь-якого майбутнього прогресу в галузі біотехнологій? Відповідь буде такою: ми хочемо захистити весь набір наших складних, розвинених натур від спроб самомодифікації. В даному випадку мова йде про емоції. Якщо ми вирішимо, що розуміємо, які емоції є «хорошими», а які - «поганими», тоді ми також можемо спробувати поліпшити природу, пригнічуючи останні, намагаючись зробити людей менш агресивними, більш товариськими, більш поступливими, менш пригнобленими. Ніхто не стане захищати біль і страждання, але справа в тому, що все, що ми вважаємо вищими і найбільш гідними захоплення якостями в собі і в інших, часто пов'язане з нашою реакцією на біль, страждання і смерть, подоланням їх, протистоянням, а найчастіше - і покорою. Якщо не буде цього зла, тоді не буде і співчуття, хоробрості, героїзму, самопожертви, солідарності і сили характеру. Людині, яка ніколи не стикалася зі стражданням або смертю, не вистачає також і глибини. Саме наша здатність відчувати ці емоції дає нам потенційний зв'язок з усіма іншими людьми, що живуть або вже померли [21, 12.01.21]. Гарним прикладом тут слугує відомий роман Олдона Хакслі «Прекрасний новий світ», де люди майбутнього могли контролювати будь-які негативні емоції за допомогою спеціального наркотику - «соми». Ми бачили, що в кінці кінців це призводило до того, що люди ставали пустими та поверховими. Вони перестали розвиватися, думати, ніяким чином не лишалися на самоті, щоб погані думки не приходили до них і, говорячи грубо, поступово деградували.

1.3. Соціальна нерівність.

Френсіс Фукуяма звертає нашу увагу на ще одну проблему, що стосується генної інженерії. Небезпека полягає в тому, що широка генетична різноманітність особистостей з часом звужиться і розіб'ється на чітко визначені соціальні групи. Сьогодні «генетична лотерея» гарантує, що син або дочка багатих і успішних батьків не обов'язково успадкують таланти і здібності, які створили умови для успіху їхніх батьків. Звичайно, завжди існував і існує певний ступінь генетичного відбору: асортативний вибір партнерів означає, що люди, які досягли успіху, будуть вибирати в якості шлюбних партнерів подібних собі і – тією мірою, якою успіх обґрунтований генетикою - передають своїм дітям поліпшені шанси в цьому житті. Але в майбутньому на оптимізацію генів і передачу їх своїй дитині може бути кинута вся міць сучасних технологій. Це означає, що соціальні еліти будуть свідомо передавати дітям не тільки свої соціальні переваги, але також і вроджені. Коли-небудь у цей список можуть потрапити не тільки розум і краса, а й такі риси характеру, як працьовитість, дух змагання і так далі. Багато хто вважає генетичну лотерею внутрішньо несправедливою, оскільки вона прирікає когось на більш низький інтелект, або некрасивість, або вроджені дефекти того чи іншого роду; але в іншому сенсі вона є глибоко егалітарного, оскільки кожен, незалежно від свого суспільного становища, раси або етнічного походження, змушений в неї грати. У найвидатнішої людини іноді народжується нікчемний син, звідси походить і приказка, що на дітях геніїв природа відпочиває. Однак коли лотерея зміниться вибором, відкриються нові терени для змагання людей, такі, що будуть загрожувати збільшити розрив між верхом і низом соціальної ієрархії. Над тим, чим загрожує виникнення генетичного суперкласу ідеї універсальної людської гідності, варто подумати. Сьогодні багато талановитих і успішних молодих людей думають, що зобов'язані своїм успіхом випадковості народження і виховання, без яких їхнє життя могло б піти зовсім по-іншому. Тобто вони вважають, що їм пощастило, і можуть співчувати тим, кому пощастило

менше. Але тією мірою, якою вони можуть стати «дітьми вибору», генетично відібраними своїми батьками за певними властивостям, вони можуть почати все сильніше вірити, що їх успіх – справа не сліпого щастя, а хорошого вибору і планування з боку батьків, то є щось заслужене. Вони будуть виглядати, думати, діяти і - можливо - навіть відчувати відмінно від тих, хто не був обраний подібним способом, і свого часу можуть почати вважати себе створіннями іншого роду. Коротше кажучи, вони можуть відчути себе аристократами, але на відміну від аристократів колишніх часів їхні претензії будуть засновані вже на природі, а не на умовності [21, 12.01.21].

Буде логічним припустити, що описані нами покращення рано чи пізно можуть призвести до війни. Тому що насправді дуже мало сьогодні є речей у внутрішній політиці наших багатих і задоволених собою ліберальних демократій, які можуть настільки вивести з себе народ, щоб розв'язати війну, але загроза виникнення генетичної нерівності дійсно здатна підняти людей з диванів і кинути на вулиці. І якщо дійсно станеться так, що народ обуриться з приводу генетичної нерівності, тоді можуть виникнути два альтернативних способи дій. Перший і найбільш розумний - просто заборонити використання біотехнологій для поліпшення властивостей людини і тим самим - змагання в цій області. Але сама перспектива поліпшення може виявитися занадто привабливою, щоб від неї так просто відмовитися, а може з'ясуватися, що важко буде змусити виконувати закон, що її забороняє, або суди оголосять, що у людей є на це право. І тут відкривається друга можливість: за допомогою тієї ж самої технології підняти нижній рівень. Ми вже говорили раніше, що технологія генетичного удосконалення буде, ймовірно, дорогою і дещо ризикованою, але навіть якщо вона виявиться відносно дешевою і безпечною, люди бідні і недостатньо освічені все одно не зможуть скористатися її благами. В такому разі, потрібно буде дозволити державі перевіряти, щоб ніхто не залишився обділеним даними благами. [21, 12.01.21]

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Отже, в даному розділі було розглянуто три основних проблеми, що безпосередньо пов'язані з трансгуманізмом: генна інженерія, свобода і людська гідність та соціальна нерівність. Говорячи про генну інженерію, ми розглянули, наскільки взагалі може бути реальною дана модифікація, як вона застосовується на людях (і чи застосовується взагалі) і які наслідки може мати. Відповідно, розгляд її потягнув за собою питання свободи та людської гідності, адже сама по собі генна інженерія, як було сказано, якщо ми втручаємося у гени ще не народженої на світ людини, порушує свободу особистості і може зламати життя замість того, щоб його покращити. Якщо ми не встановимо відповідні рамки застосування до людей таких біотехнологій, то нанесемо їм величезну шкоду. Нарешті, дійшовши через свободу до проблеми соціальної нерівності, ми зазначили, що ситуація значно ускладниться, якщо вчені почнуть покращувати певний клас людей, а інший, наприклад, бідніший, залишать без привілеїв. Таке ставлення, в свою чергу, може призвести до справжньої війни між соціальними класами і врятувати світ зможе лише повний доступ в рівній мірі всіх класів населення до генної інженерії, або повна її заборона.

РОЗДІЛ III. РОЗУМ ЛЮДИНИ - ТІЛО МАШИНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОЄДНАННЯ ІДЕЙ ТРАНСГУМАНІЗМУ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У попередньому розділі ми обговорювали генну інженерію та різноманітні модифікації *живого* людського тіла, з метою його безпосереднього покращення. Даний, і останній в нашому дослідженні, розділ буде присвячений міркуванням на тему того, чи можна врешті-решт настільки вдосконалитися в розробках біотехнологій, щоб навчитися переміщати свідомість/розум людини в механічне тіло і що буде, якщо ми досягнемо цього?

В середині XVIII ст. французький філософ-матеріаліст Ж.О. де Ламетрі анонімно опублікував свій головний твір «Людина-машина», що принесло йому широку популярність і вперше в філософії торкнулося проблеми співвідношення людини і неживого апарату, де людина розглядалася як набір пружин і представляла собою щось подібне до годинникового механізму. Дотримуючись крайнього дуалізму, де Ламетрі стверджував, що розум є повістю відмінним від тіла і наголошував на абсолютній подібності механічної природи людини решті світу, що зіграло велику роль в становленні загального механіцизму [17, 19].

Через два століття філософія повернулася до цієї ідеї, але абсолютно з протилежного боку, а саме - чи може машина в якомусь сенсі бути подобою людини, і чи може людина штучно не тільки відтворити тіло, але і наділити його розумом? Історія цього питання починається в середині XX ст. з публікації тепер класичної статті англійського математика А. Тьюринга «Обчислювальні машини й розум», в якій на основі висловленого раніше спільно з американським математиком і логіком А. Черчем тези про обчислюваності деякої функції пропонувався тест для визначення інтелектуальності речі. Такий тест Тьюринга повинна пройти гіпотетична машина Тьюринга, в ході якого, спираючись на результати системи питань-відповідей (або входів-виходів), за неможливості відрізнити співрозмовників

- людину від комп'ютера, ми змушені будемо визнати наявність штучного інтелекту (ІІ) у випробуваної машини [17, 19].

В кінці 1970-х років в Каліфорнії з'являється ідея про те, що безсмертний «розум» або безсмертну «душу» можна помістити в машину, щоб вічно жити в кібернетичному просторі, і що людське тіло поступово стає застарілим. В 1984 році Шерри Теркл опублікувала збірку інтерв'ю з рядом вчених більшість з яких вважали, що машинний інтелект перевершує людський. Більше того, вони вважали, що люди майбутнього зможуть нормально жити в світі лише за умови повного симбіозу з машинами. Наприклад, один дослідник з DARPA сказав, що його мрія – створити власного робота. Він би хотів надати йому свій інтелект, зробив би його своїм розумом і бачив би у ньому самого себе. Вчений вважав – створити дещо подібне – це найважливіше, що взагалі може зробити людина [5, 127].

Сама ідея про те, що інтелект може не тільки використовувати комп'ютер для допомоги собі, но і бути перенесеним у нього, досягає фантазмагоричної кульмінації у Ганса Моравека, що спроектував складних роботів для NASA. В «Mind Children», а потім в «Robot: Mere Machine to Transcendent Mind» він обговорює можливість «трансплантації» розуму шляхом підключення пучка нейронів мозку до комп'ютера, котрий в результаті, як він пише, виявиться здатним «звільнити людське мислення від його прикутості до смертного тіла», зберігати інтелект в пам'яті комп'ютера, а також необмежено розмножувати і в будь-який момент викликати назад до життя [5, 127-128].

Віру в те, що мозок повністю «містить» розум у вигляді програми, котру можна переносити і копіювати, як комп'ютерну програму, мав не тільки один Моравек. Її поділяв також і Бернал, для якого «можливий лише мозок», здатний функціонувати окремо від тіла, і Фредкін, який вірив у можливість «планетарного алгоритму», що забезпечує «мир і гармонію на землі». Останній вважав, що створення штучного інтелекту – третя і остання стадія еволюції після створення планети Земля і життя. На цій стадії розум

звільняється від матеріального світу і «творець співпадає з творінням» [5, 128].

Від початку піонери штучного інтелекту визначали людський розум як «запрограмовану машину», яку можна порівняти з комп'ютером. Вони розуміли мислення як послідовність операцій, причому згадуваний нами Бернал у 1950-х вважав, що ця послідовність піддається аналізу в рамках двоїчного числення і опису в ланцюгах так/ні, що утворюють комп'ютерну програму. Пізніше вони показали, що майже всі задачі можна вирішити, описавши їх подібним чином (і вони піддаються такому опису). Вони показали, що «мислячі машини» є швидшими та надійнішими, ніж людський інтелект, вони упорядковують, координують, запам'ятовують та обробляють великий потік інформації, а також здатність мислячих машин до обчислення і прогнозу, і навіть їхня здатність до інтерпретації набагато перевершують або можуть перевершувати людське мислення – звичайно, за умови, що смислові зв'язки задані однозначно [5, 128].

Постає питання: якщо інтелект дійсно функціонує як запрограмована машина, тоді хто написав цю програму? Піонери штучного інтелекту ігнорували всі ті питання, які вказують на свідомий живий суб'єкт, на суб'єкт, що тому мислить, обчислює, робить вибір, діє, досягає цілі, що відчуває бажання, потреби, надії, страхи, задоволення та біль – коротко кажучи, тому що він являє собою істоту, яка потребує, котра завжди бажає чогось і котрій завжди чогось не вистачає, тому що вона чимось ще не є або чогось ще не має. Ця істота, через своє почуття нестачі, відчуття неповноцінності, завжди існує сама для себе в майбутньому і нездатна співпадати сама з собою в нерухомій повноті буття [5, 129].

Відчуття, що тобі чогось не вистачає, і необхідність перевершити себе для заповнення цього недоліку належить до самої суті живої свідомості. На основі цього розвивається і інтелект, і саме з цього він черпає свій основоположний життєвий імпульс. Навпаки, механічне розуміння інтелекту передбачає початкову наявність цього імпульсу, ніби він одвіку

запрограмований в мозку і потребує лише пробудження. Однак інтелект як раз і не являє собою заздалегідь написану програму: він може бути тільки живим; він може бути тільки як здатність наполегливо працювати над собою і виробляти себе. Ця здатність «приспосовувати себе до власного недоліку», що являє собою, по суті, здатність творчо працювати, фантазувати, сумніватися, змінювати себе, тобто, визначати самого себе, - не може бути описана за допомогою програми. Вона не піддається програмуванню, оскільки мозок – це не єдність написаної і розмножуваної програми. Мозок – це живий орган живого тіла, орган, що безперервно програмує і перепрограмує сам себе [5, 130].

Все це в певному сенсі не сховалося і від Ганса Моравека. Його вихідна теза була такою: інтелект, що був перекладений на цифрову мову, буде звільнений від свого тіла, своєї фактичності, а також своєї скінченності. Його спроби помислити такий інтелект доводять проти його волі, що інтелект, «звільнений» від тілесного життя, - це інтелект без прагнення, без визначення мети, без емоцій і без почуття часу, чиста безцільна потенція. Такий інтелект не живе і не існує [5, 131].

Однак якщо мова йде про існуючий інтелект, що діє в просторі та часі і вміє навчатися та набирати досвід, тоді він просто потребує живого тіла. Точніше, він повинен створити собі сам тіло та життя так, як йому буде потрібно. Отже, для того, щоб створити штучний інтелект, потрібно спочатку створити штучне життя. Дослідження піонерів штучного інтелекту, особливо Моравека, хоча також і Курцвайля, поступово орієнтуються на роботів та створення машин, що володіють всіма особливостями живого інтелекту та життя: здатністю до самозбереження, саморегуляції, росту, розвитку, самопородження, самовідтворення або самостворення. Це ті самі властивості, які, як показав Едгар Морін, роблять життя в першу чергу автопоезисом, самотворенням; саме через них його (життя) не можна ні до чого звести і ні чим іншим пояснити. Життя можна пояснити тільки через нього самого [5, 131].

Піонери штучного інтелекту та життя прагнули і до більш високої цілі: для них мова йшла про те, щоб взагалі усунути природу і людину як біологічний вид і створити «по той бік людства» «суперцивілізацію» роботів, котра сформує б Всесвіт за своєю подобою і «перетворила людську сутність в дещо зовсім інше» [5, 134]. Техніку слід розуміти як природу, що створює сама себе за допомогою людини. Природа знаходиться в процесі перетворення в наукове знання, а формалізоване знання стає природою. Різницю між буттям і мисленням (між «бути» та «мислити») скоро буде усунуто [5, 134].

Ентузіасти штучного інтелекту та життя вважають себе набагато вищими за людей. Біологічну еволюцію людини вони вважають глухим кутом (Курцвайль), а розвиток інтелекту на технологічній основі – здійсненням законів еволюції. На їхню думку, еволюція скористалася людиною, щоб створити дещо, що перевершує людський інтелект. «Шлях прокладено, а у нас немає вибору», - каже Курцвайль, а Моравек відкрито називає майбутніх роботів носіями розуму, що перевершує людський [5, 134].

Всі вони були впевнені, що протягом ХХІ століття світ опиниться під владою мислячих машин і що люди, натомість, стануть підкорятися їм. Ці люди вважали, що за законом Мура обчислювальна сила комп'ютерів зросте між 2020 і 2030 роками в десять в шостому ступені разів і що роботи, полишивши лабораторії, стануть господарями тих, хто їх придумав [5, 135]. Однак як ми бачимо, станом на 2021 рік, нічого подібного ще не сталося. Наразі ми, звісно, якоюсь мірою знаходимося під владою мислячих машин, таких як наші гаджети та інша електроніка, що значно полегшують повсякденне життя, однак кінця світу не видно і ніякої революції роботів поки що немає. Звичайно, це не означає, що цього ще не може статися в майбутньому.

Піонери штучного інтелекту також зауважують, що якщо машини дійсно дуже скоро стануть набагато розумнішими за людей, це змусить останніх імплантувати собі все більше штучних нейронів для того, щоб не

дати себе скорити. Тож, врешті-решт, небіологічна складова нашого розуму стане домінантною. Перед нами опиняться істоти-машини, в яких немає зовсім нічого біологічного, однак при цьому вони будуть справляти досить людське враження. В цілому виходить, що люди, для того, щоб не втратити контроль над своїми роботами, будуть змушені самі стати роботами. З рештою, зникне різниця між роботами-людьми та людьми-роботами [5, 135].

Курцвайль цитує в своїй книзі великий уривок з «Маніфесту» Теодора Качинського, в якому той стверджує, що людство, хоче воно того чи ні, передасть машинам всі повноваження вирішувати та діяти. Світ, в якому все більшу кількість функцій виконують машини, стає настільки складним, що контролювати його зможуть лише машини. Чи збережеться в людей можливість контролювати мислячі машини, якщо ті візьмуть на себе функції координувати матеріальні та нематеріальні потоки, а також розподіляти та регулювати їх? Це не є очевидним. Зате є очевидним той факт, що тільки «маленька еліта» буде володіти компетенцією, щоб керувати великими системами машинного інтелекту, а тому влада цієї еліти над «масами» буде абсолютною. Так, в людській праці вже не буде необхідності. «Маси» будуть лише непотрібним навантаженням для системи. Тоді еліта зможе вибрати: знищити їх, звести до положення «домашніх улюбленців» або надати їм якесь легке, безпечне заняття, щоб вони могли чимось займати свій вільний час, пише Качинський. А Курцвайль доповнює картину пропозицією вживити в мозок цих більше непотрібних людей «наноботів» для контролю їхніх думок. Отже, піонери штучного інтелекту як один переконані, що кінець людини як виду заздалегідь закладений у програму. «Еволюція» прирікає людину на створення антилюдини, яка знищить свого творця. Наука здійснює свій вихідний проект: вона позбувається людини як виду [5, 137].

План покращення людського роду не є новим. Уявімо собі: ми вимірюємо і посилюємо здатності нашого мозку будь-якими прийомами навчання та мнемотехніки, різними вправами, які направлені на те, щоб досягти досконалості в якомусь мистецтві або спорті. Все це власна робота

над собою і створення самого себе за допомогою «аутотехнології». І якраз цього створення самих себе нас хочуть позбавити, замінивши його гетеротехнологіями зовнішнього втручання в мозок і ніби до геному. Наука пропонує нам надати виробництво нас самих дипломованим спеціалістам і стати споживачами та покупцями підвищення наших здатностей [5, 140].

Курцвайль припускає, що імплантація мільярдів штучних нейронів допоможе нам підвищити наш інтелект і сприйнятливість, однак створення та імплантація таких нейронів знову ж таки не має нічого спільного із роботою над собою та зі створенням самих себе. Таке посилення здібностей, якщо воно дійсно має місце бути, породжується гетеротехнологією, так що одержувач ніяким чином не бере участь у праці експерименту та навчання. Коли Курцвайль обіцяє, що перенесення інформації з комп'ютерної програми в мозок дасть можливість за лічені секунди прочитати книгу або вивчити іноземну мову, він насправді обіцяє, що навчання, вправи та праця над собою стануть непотрібними, і при цьому не задається питанням, як людина буде інтегрувати нові знання, перетворювати їх в досвідні знання, а згодом в уміння і здатність діяти [5, 140].

Наприклад, як має мозок зі шведським ротом розмовляти китайською, а мозок з руками боксера – грати на фортепіано? Ця обіцянка передбачає, що мозок, який в момент збільшив свої здібності, буде реалізовувати ці здібності за допомогою протезів, що замінять тілесне знання. Розмовляти китайською він буде за допомогою мовного роботу, грати на фортепіано штучними руками і тд. Саме так ми і перетворимося на кіборгів. Замість праці створення самого себе нам залишиться купувати протези, за допомогою яких будь-хто зможе нескінченно трансформувати, посилювати та винаходити себе у довільному напрямку. Йому потрібно лише злитися із механічним продовженням свого ества [5, 140].

Втім, ентузіасти штучного інтелекту та ідеологи кіборгів застерігають нас: за їх словами, немає ніякої різниці між суб'єктивністю людини та суб'єктивністю машини. Врешті-решт, комп'ютерний продукт – такий самий

суб'єкт, як і будь-який інший. Машина – це частина нашої тілесності. Через біологічне, природне тіло ми є даністю для самих себе. Тіло – природна контингенція, що породжена випадковістю нашого народження. Що ж до тіла-машини, то його створюють інші з конкретною ціллю, наприклад, щоб дати нам захоплююче почуття швидкості та прискорення або економії часу, або надлюдської сили та спритності [5, 141]. Так, автомобілі та розумні пристрої слугують ніби продовженням нашого тіла і навчившись добре з ними поводитись, ми зливаємося з ними в єдине ціле. Але, на відміну від нашого біологічного тіла, їх створили інші люди, і вони ж, ці інші, задали ті збільшені можливості, що ми їх завдяки цьому отримуємо. Інші дали нам засоби зробити те або бути тим, ким ми, на їхню думку, бажаємо бути або повинні бажати. Ми ними запрограмовані або, принаймні, вони нас передбачили. В якості кіборгів ми використовуємо машини, що продовжують наше тіло, не знаючи, як вони працюють і як влаштовані. Ці машини відрізняються від тих навичок та вмінь, завдяки яким в будь-якій людині виробилася людина, завдяки машинам ми не виробляємо самих себе, ми даємо їм нас виробляти [5, 142].

У 1980 році американський філософ Дж. Р. Серль публікує невелику статтю «Свідомість, мозок і програми», в якій за допомогою створеного ним уявного експерименту доводить абсолютну неможливість створення сильного штучного інтелекту, подібного до людського мозку. Експеримент отримав назву Китайської кімнати і викликав бурхливу полеміку серед вчених різних країн [17, 20].

У таку кімнату Серль помістив людину А, яка абсолютно нічого не розуміє в китайських символах, але знає англійську мову. У її розпорядженні знаходяться три кошики з «даними»: в першому текст (рукопис) китайською мовою; в наступному - китайські символи і правила англійською, що дозволяють зіставити перший кошик з другим (оповідання); в останньому - ще один набір правил англійською для зіставлення перших двох кошиків з третім (питання). В свою чергу, співрозмовник В, що знаходиться поза

кімнатою і вільно розмовляє китайською, посилає питання, на які отримує відповідні відповіді з кімнати. Шляхом простого оперування символами трьох кошиків А зможе видати логічно вірні відповіді на питання В щодо одного з оповідань. Таким чином, А пройде тест на знання мови, легко переконавши в цьому свого співрозмовника, хоча і не розуміє жодного знаку в наборі китайських ієрогліфів [17, 20].

Тепер уявімо собі цифровий комп'ютер С, який на основі своїх програм моделює роботу А. Таким самим чином він зможе пройти тест, оперуючи системою символів, але не розуміючи їхнього значення. Аргумент Серля, як бачимо, спрямований проти тесту Тьюрінга і виключає будь-яку можливість створення сильного штучного інтелекту. Переваг слабого штучного інтелекту (weak AI), які полягають в простому моделюванні людської діяльності, виявляється, не вистачає для зіставлення ментальності біологічного мозку з роботою комп'ютерного процесора. Біхевіористський критерій Тьюрінга буде недостатнім, і Серль висуває як мінімум дві тези проти сильного штучного інтелекту: 1) синтаксис не визначає семантичний зміст символів, так само, як комп'ютер звертається з даними, не надаючи їм ніякого значення; 2) людський розум контролюється мозковою діяльністю, і це біологічний процес, тоді як апаратне забезпечення (hardware) співвідноситься таким же чином з програмним забезпеченням (software) комп'ютера [17, 20].

Відповідь Серля є цілком простою: біологічний мозок - найскладніший орган в природі, його структура і принципи дії до сих пір до кінця не вивчені, тому ідея в точності повторити процеси взаємодії нейронів і синапсів мозку виявляється ще більш абсурдною, ніж створення самої інтелектуальної речі [17, 20].

Повний тест Тьюрінга передбачає не тільки символічне моделювання, але і фізичну імітацію людини - володіння, перш за все, зором, здатністю реагувати на звуки і іншими органами почуттів, які будуть визначати моторні здібності і свідомі дії такої механічної «копії» людського організму. Мабуть,

повнота інтелектуальних тестів цим не вичерпується, і в подальшому вони будуть тільки ускладнюватися. У підсумку це призведе філософію штучного інтелекту все до того ж критерію інтроспекції Декарта і до останнього іспиту для машини в якості знаменитого твердження *cogito ergo sum*. І, хто знає, можливо, біологічні андроїди не тільки придбають кваліі свідомості, а й стануть екзистенційно переживати своє існування, відчуваючи, наприклад, страх смерті, подібно головним героям знаменитого фільму Р. Скотта «Той, що біжить по лезу» [17, 22].

Отже, стаття Серля про Китайську кімнату не тільки поставила нові питання філософії штучного інтелекту, але і в деякому плані пригальмувала розвиток цієї галузі аналітичної філософії свідомості. Позиції вчених розділилися, принаймні, в вигляді двох напрямків: 1) філософи продовжили вивчати відносини синтаксису і семантики, свідомості і критеріїв інтелектуальності; 2) інженери закинули «тести Тьюринга» і взялися за створення роботів, що імітують основні функції людського організму [17, 22].

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Отже, в третьому і останньому розділі нашого дослідження ми розглядали можливість перенесення інтелекту людини в тіло машини та зачепили штучний інтелект в цілому. Якщо людське тіло поступово стає застарілим і кращим варіантом було б в такому випадку навчитися переносити свідомість людини в механічне тіло для того, щоб жити вічно. Також були наведені думки таких вчених як Моравек та Бернал, що підтримують описану вище ідею. Та не дивлячись на те, що є вчені, які вважають, що перенесення інтелекту і відмова від біологічного тіла – лише наступний і цілком логічний крок еволюції, виникали сумніви щодо того, чи залишиться в такому випадку людина людиною, адже сам по собі інтелект базується на розвитку, а до розвитку людину штовхають певні бажання та почуття того, що їй не вистачає чогось – це є основоположний імпульс. Механічне ж розуміння інтелекту передбачає початкову наявність цього

імпульсу, ніби він одвіку запрограмований в мозку і потребує лише пробудження. Отож далі було сказано, що інтелект, «звільнений» від тілесного життя, - це інтелект без прагнення, без визначення мети, без емоцій і без почуття часу. Це є чиста безцільна потенція і такий інтелект просто не живе і не існує. Однак, вчені тоді вирішили, що штучний інтелект має сам створити собі штучне життя та тіло, щоб вийти з цієї ситуації. Надалі ми прийшли до висновку, що з плином часу люди будуть змушені поступово імплантувати собі все більше і більше механічного в тіло для того, щоб не дозволити машинам заволодіти собою. Однак дослідники штучного інтелекту вважають, що ми все одно, хочемо того, чи ні, згодом опинимося повністю під владою механізмів, тому що люди просто не зможуть контролювати такий технізований світ - це будуть робити машини, а наша доля не буде відомою до кінця. Було також показано, спираючись на Курцвайля, що перенесення інформації з комп'ютерної програми в мозок дасть можливість за лічені секунди виконувати речі, на які зазвичай витрачаємо тижні, місяці або роки. Вважається, що в майбутньому навчання, вправи та праця над собою вже стануть непотрібними, і при цьому не постає питанням, як людина тоді буде інтегрувати нові знання, перетворювати їх в досвідні знання, а згодом і в уміння та здатність діяти. Нарешті, ми згадали про тест Тьюринга та експеримент Серля «Китайську кімнату», щоб на їхньому прикладі розібратися, чи можливо створити штучний інтелект, подібний людському мозку.

ВИСНОВКИ

Перший розділ представлено дослідження має описовий характер і спрямований на виявлення особливостей формування ідей трансгуманізму, виникнення і змістовного наповнення поняття «трансгуманізм», етапів розвитку цього поняття та кола дослідників, праці яких присвячені цій тематиці. Отже виявлено, що формування і поширення ідей трансгуманізму пов'язано із прагненням людей вдосконалитися, «переступити» через себе, вийти за межі та піти далі, в пошуках досконалішого тіла і розуму.

В результаті проведеного аналізу встановлено, що трансгуманізм співвідноситься з гуманізмом і, власне, впливає з нього з певними відмінностями, тому що трансгуманізм, на відміну від гуманізму, фокусується на «технічному» вдосконаленні людини, а не духовному. Основні цілі трансгуманістів полягають у максимальному вдосконаленні людини і доведенні того, що вона не є кінцевою ланкою еволюції, а тільки її початком. Проаналізовано питання щодо впливу техногенної цивілізації на можливі зміни міжособистісних стосунків людей. Розглянуті міркування про досягнення безсмертя та певний утопічний світ, в якому, можливо, будуть жити вдосконалені за допомогою біотехнологій люди. А також прогнози щодо виникнення постлюдей – нащадків звичайних людей, які будуть мати розумові і фізичні можливості, набагато перевершуючі можливості немодифікованих, сучасних нам, людей. Заторкнуті деякі етичні питання і проблеми, з якими можна зустрітися, досліджуючи трансгуманізм, також чим відрізняється трансгуманізм від постгуманізму. Завершився перший розділ розглядом питання про старіння та способи його уникнення або подовження життя до максимально можливого строку. В результаті виявлені й окреслені дві основні проблеми: порушення соціальної ієрархії, внаслідок надмірного подовження життя і пов'язана з цим можливість втрати власної ідентичності.

Другий розділ дослідження присвячений аналізу комплексу соціально-етичних питань, які впливають з динаміки розвитку ідеї трансгуманізму, та їх критичному осмисленню. Напрямки розгляду сфокусовані навколо

проблематики генної інженерії, свободи і людської гідності та соціальної нерівності. Розгляд історії розвитку генної інженерії засвідчує тенденцію поступового переходу застосування її технологій від рослин і тварин до людини. В роботі проаналізовано, наскільки взагалі може бути реальною дана модифікація, яким чином вона застосовується на людях (і чи застосовується взагалі) і які наслідки може мати. Основні вектори аналізу спрямовані на такі основні явища: «немовля на замовлення», клонування та євгеніка. Відповідно, розгляд їх потягнув за собою питання свободи та людської гідності, адже сама по собі генна інженерія, якщо ми втручаємося у гени ще не народженої на світ людини, порушує свободу особистості і може зламати життя замість того, щоб його покращити. З одного боку, навіть так зване втручання заради благої мети може скалічити людину та повністю знищити її ідентичність. З іншого боку, іноді генетичне втручання дійсно може врятувати життя людині, позбавивши її спадкових хвороб, що заважають життю, або є несумісними з ним. Тому як результат критичного розгляду є висновок щодо необхідності широкого обговорення і встановлення відповідних рамок застосування до людей таких біотехнологій з тим, щоб убезпечити або зробити меншими можливі ризики і загрози. Нарешті, дійшовши через проблему свободи до проблеми соціальної нерівності, у роботі обґрунтовано, що ситуація значно ускладниться, якщо вчені почнуть покращувати певний клас людей, а інший, наприклад, бідніший, залишать без привілеїв. Таке ставлення, в свою чергу, може призвести до соціальної нерівності та справжньої війни і тоді врятувати світ зможе лише повний доступ в рівній мірі всіх верств населення до технологій генної інженерії, або їх повна заборона.

У третьому розділі дослідження ми розглядали можливість перенесення інтелекту людини в тіло машини та заторкнули проблематику штучного інтелекту у зв'язку з проблематикою трансгуманістичного дискурсу. Такі вчені як Ганс Моравек та Джон Бернал підтримують ідею перенесення свідомості людини в механічне тіло для того, щоб жити вічно.

Та не дивлячись на те, що є вчені, які вважають, що перенесення інтелекту і відмова від біологічного тіла – лише наступний і цілком логічний крок еволюції, виникали сумніви щодо того, чи залишиться в такому випадку людина людиною, адже сам по собі інтелект базується на розвитку, а до розвитку людину штовхають певні бажання та почуття того, що їй не вистачає чогось – це є основоположний імпульс. Механічне ж розуміння інтелекту передбачає початкову наявність цього імпульсу, ніби він одвіку запрограмований в мозку і потребує лише пробудження. Інтелект, «звільнений» від тілесного життя, - це інтелект без прагнення, без визначення мети, без емоцій і без почуття часу. Це є чиста безцільна потенція і такий інтелект просто не живе і не існує. Однак, вчені дійшли висновку, що штучний інтелект має сам створити собі штучне життя та тіло, щоб вийти з цієї ситуації. Ймовірно, що з плином часу люди будуть змушені поступово імплантувати собі все більше і більше механічного в тіло для того, щоб не дозволити машинам заволодіти собою. Спираючись на праці Курцвайля, вказано, що перенесення інформації з комп'ютерної програми в мозок дасть можливість за лічені секунди виконувати речі, на які ми зазвичай витрачаємо тижні, місяці або роки. Вважається, що в майбутньому навчання, вправи та праця над собою стануть непотрібними, але при цьому не ставиться питання, як людина тоді буде інтегрувати нові знання, перетворювати їх в досвідні, а згодом – в уміння та здатність діяти. Для цього в роботу залучені міркування щодо тесту Тьюринга та «китайської кімнати» Серля.

Отже, трансгуманізм – це складний комплекс ідей, що включає в себе безліч різноманітних відгалужень, розвиток яких було розглянуто в даному дослідженні. Критичний аналіз перспектив трансгуманізму з філософських засад, а також виявлення пов'язаних з цим широким інтелектуальним і культурним рухом викликів і ризиків, дозволяє подолати фундаментальні людські обмеження і традиційні бачення етичної проблематики. Водночас, людина, яка прагне кращого майбутнього для людей та йде шляхом покращення, не повинна забувати про мораль – людина має залишатися

людиною за будь-яких обставин і передбачати ризики, які можливі, якщо занадто захопитися процесом безмежного вдосконалення людського виду.

Список використаних джерел і літератури

1. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь/ Джорджо Агамбен ; [пер. с итал.]. – М. : Европа, 2011. – 254 с.
2. Барбур Й. Этика в век технологии / Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 403 стр.
3. Бостром Н. FIQ по трансгуманизму. Трансгуманизм как философское и культурное мировоззрение, - М. : Европа, 2015. – 62 с.
4. Гнатик Е. Н. Трансгуманистические проекты в эпоху конвергентных технологий // Человек и его будущее: Новые технологии и возможности человека / отв. ред. Г. Л. Белкина. М. : ЛЕНАНД, 2012. С. 117–127
5. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость и капитал / пер. с нем. и фр. М. М. Сокольской – М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 208 с.
6. Дёмин И. В. Гуманизм и трансгуманизм: проблема соотношения // Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. М.: МБА, 2013. С. 193-202.
7. История и философия науки и техники: [словарь для аспирантов и соискателей] / науч. ред. Н. Бряник ; отв. ред. О. Томюк. – Екатеринбург : Издательско-полиграфическое предприятие «Макс-Инфо», 2016. – 328 с.
8. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. Москва : Айрис-пресс, 2004. 480 с.
9. Казеннов Д. К. Концептуальные основания трансгуманизма / Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского, 2011. – 178 стр.
10. Капустіна Н. Б. Еволюція ідеї трансгуманізму в історії західної філософської думки / Н. Б. Капустіна // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 15-19.
11. Капустіна Н. Б. Філософія трансгуманізму: історія формування ідей / Н. Б. Капустіна // Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал / Голов. ред. Д. В. Яковлев; відпов. секретар І. В. Шамша; Міністерство освіти і науки України; Національний університет "Одеська юридична академія". - Одеса, 2017. - Вип. 20. - С. 42-45.

12. Капустіна Н., Попсуєнко Л. Трансгуманізм як проект покращення людини // Юридичний вісник. – Вип. 2, 2019. – с. 94-99
13. Кобзева І. О. Трансгуманізм і майбутнє людини: спроба філософсько-антропологічного осмислення / Філософська антропологія / Мультиверсум. Філософський альманах. – 2019. – Випуск 3–4 (169–170) / ISSN 2078-8142
14. Кольцов Н. К. Улучшение человеческой породы // Русский евгенический журнал. 1922. Т. 1, вып. 1., с. 1–27
15. Концепции постчеловека в философии и технонауке : материалы V Международной научной школы для молодежи, г. Белгород, 19–23 мая 2016 г. / под ред. С. Климовой, А. Майданского. Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2016. 245 с. ст. 16).
16. Ламетри Ж. О. Человек-машина / Ж. О. Ламетри // Сочинения. М.: Мысль, 1983. –509 с.
17. Нечаев. С. Ю. Китайская комната Дж. Р. Серля в контексте проблем философии, 2010. – 19-23 с.
18. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше: Азбука-классика; СПб, 2012 – 352 с.
19. Пико Д. Речь о достоинстве человека / Д. Пико // Пер. – Л. Брагиной. – История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли в 5-и тт. Т.1. ст. 506-514.
20. Словник ґендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 336 с.
21. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее : последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ОАО «Люкс», 2004. – 349 с
22. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы : на пути к либеральной евгенике? / Ю. Хабермас ; пер. с нем. М. Хорькова. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
23. Bostrom N. Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up / Future of Humanity Institute Faculty of Philosophy & James Martin 21st Century School Oxford University / [Published in: Medical Enhancement and Posthumanity, eds. Bert Gordijn and Ruth Chadwick (Springer, 2008): pp. 107-137. First circulated: 2006]

24. Braidotti Rosi. *The Posthuman*. – Polity. ISBN: 978-0-745-64158-4. – 2013, 180 p.
25. Gilbert Hottois, *Philosophie et idéologies trans/posthumanistes*, préface de JeanYves Goffi, Paris, Vrin, coll. « Pour demain», 2017, 320 p.
26. Harees L. *The Mirage of Dignity on the Highways of Human progress: the Bystanders Perspective* [Text] L. Harees. Bloomington : AuthorHouse, 2012. 751 p.
27. More M. *The Philosophy of Transhumanism*. – Wiley Blackwell, 2013, 3-17 p.
28. Naam R. *More than Human: Embracing the Promise of Biological Enhancement*. — New York, 2005.